

ARTYKUŁY NAUKOWE

Jerzy Rajman*
Kraków

Zasadźcy (*locatores*) w Małopolsce (ok. 1227–1333)

Abstract

The topic of this article is the identification of people associated with the Latin name *locatores*. The old Polish word *zasadźca* is used in this article to describe someone who founds a settlement or reorganizes it under German law. The caesuras are the years 1227, when the first one of these appears in the sources, and 1333, marking the beginning of the rule of King Casimir the Great. The geographical scope is determined by the borders of medieval Lesser Poland, consisting of the lands of Kraków, Sandomierz and Lublin (excluding the Duchies of Oświęcim and Bytom). Based on data from 114 sources, mostly documents, a group of approximately 143 *locatores* can be identified. *Locatores* coming from the court constitute a small group, which I estimate at about 6% of the total. Among *locatores*, townspeople clearly dominated, their share in the entire group estimated at at least 42%; this percentage would certainly be higher if at least some people defined as *discreti viri* were included in them. I estimate the percentage of *locatores* who could have come from the peasantry at approximately 12%, as well as from the knights (11%). The inhabitants of medieval Lesser Poland, constituting approximately 90%, dominated numerically over the settlers from other districts of the Polish state. Apart from four people from Spiš, the *locatores* are not confirmed in the sources.

Keywords: Lesser Poland, settlement, German law, *locatores*

Słowa kluczowe: Małopolska, osadnictwo, prawo niemieckie, zasadźcy

Wstęp

Staropolski wyraz *zasaćca* pojawił się w źródłach po raz pierwszy w 1453 r. na oznaczenie „kmięcia obejmującego rolę po swoim poprzedniku”¹. Miał on zatem inne znaczenie niż używany od lat w literaturze naukowej termin

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; e-mail: jerzy.rajman@up.krakow.pl; ORCID: 0000-0003-0988-0414.

¹ *Słownik staropolski*, t. 11, red. S. Urbańczyk, Kraków 1987, s. 183.

„zasadźca”, przynależny osobie, która podejmowała się założenia osady na tzw. surowym korzeniu lub przeniesienia na prawo niemieckie osady już istniejącej. Zasadźca jako założyciel wsi lub miasta odpowiada zatem bardziej pojęciu *locator*². Zasadzcy, dysponujący specjalnymi umiejętnościami i kapitałem³, byli niezbędni do przeprowadzenia wielkiego dzieła przebudowy osadniczej i gospodarczej Polski, jakim była kolonizacja na prawie niemieckim. Przyczynili się do zmiany krajobrazu gospodarczego i społecznego Polski w XIII i XIV w. Efekty ich działalności są widoczne do dziś poprzez lokowane przez nich miejscowości czy układy urbanistyczne i ruralistyczne. Imiona zasadźców przetrwały także w nazwach niektórych miejscowości.

Wynagrodzeniem za koszty i trudy, jakie ponosili zasadzcy, były urzędy wójtów i sołtysów wraz ze związanymi z nimi uposażeniami majątkowymi⁴, toteż identyfikacja zasadźców pojawia się w licznych pracach poświęconych wójtom i sołtysom czy w literaturze naukowej o szerzeniu się prawa niemieckiego i procesach osadniczych XIII–XIV w.⁵ Zagadnienie zasadźców jest obecne,

² B. Zientara, *Działalność lokacyjna jako droga awansu społecznego w Europie Środkowej XII–XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1981, t. 36, nr 1, s. 43, przytaczał także pojęcie *possessor*, występujące jako synonim zasadźcy na Pomorzu i w Meklemburgii. Nie napotkałem jednak w źródłach dotyczących Małopolski utożsamiania zasadźcy z *possessore*.

³ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 43 (tam starsza literatura).

⁴ *Ibidem*, s. 49–50 (tam też próba ogólnego zdefiniowania uposażenia majątkowego sołtysa i wójta).

⁵ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, posł. A. Janeczek, Poznań 2001, podał tylko kilka imion zasadźców. Najwięcej imiennych wzmianek o pierwszych sołtysach zgromadził A. Gąsiorowski, *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej (do roku 1333)*, „Roczniki Historyczne” 1960, t. 26, s. 123–170. Praca ta była zarówno próbą całościowego ujęcia zagadnienia procesu lokacji, jak i pierwszym ukazaniem grupy zasadźców. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, omawiając wnikliwie kolonizację ziemi sądeckiej, kwestie identyfikacji zasadźców z reguły pomijała, podobnie jak: L. Łysiak, *Własność sołtysia (wójtowska) w Małopolsce do końca XVI wieku*, Kraków 1964; J. Luciński, *Lokacje wsi i miast monarszych w Małopolsce do 1385 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1965, t. 17, nr 2, s. 93–122; S. Płaza, *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w XIII–XVIII*, „Rocznik Sądecki” 1969, t. 9, s. 5–148. Wybiórczo wzmiankował ich S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV i XV wieku*, Wrocław 1971. T. Lalik, *Zasadźca*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do roku 1945*, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 543, jest autorem cennego encyklopedycznego hasła „zasadźca”. W tym samym czasie ogólne omówienie roli zasadźców w szerokim zakresie, od Flandrii po Siedmiogród, dał B. Zientara, *Działalność lokacyjna...* Zasadźców pominięto w *Słowniku starożytności słowiańskich*, t. 7, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1982. Do cytowanego wyżej artykułu A. Gąsiorowskiego nawiązała E. Dybek, *Lokacje na prawie niemieckim in cruda radice w południowej części województwa krakowskiego w latach 1334–1434*, „Roczniki Humanistyczne” 1993, t. 41, z. 2, s. 5–80 (jej rozważania dotyczą jednak okresu po 1333 r.). O wójtach małopolskich cenne prace wyszły spod piór: A. Berdeckiej, *Lokacje miast małopolskich za Władysława Łokietka (1306–1333), problematyka i stan badań*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1983, t. 31, nr 3, s. 335–344; F. Kiryka, *Dzieje miasta w okresie staropolskim*, [w:] *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 r.*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 46–116; idem, *Wójtostwo dziedziczne*, [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980; idem, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie. Powiaty południowe*, Kraków 1985; idem, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI w.*, Kielce 1994; idem, *Urbanizacja rejonu między Ilżanką, Kamienną i Wisłą do końca XVI stulecia*, [w:] F. Kiryk, *Miasta małopolskie...*; F. Sikory, *Wójtostwo*

co oczywiste, także w monograficznych ujęciach historii poszczególnych miejscowości⁶. Duże znaczenie mają tutaj hasła *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu* i analogicznego słownika poświęconego ziemi lubelskiej.

W niniejszym artykule podejmuję próbę zebrania wszystkich wzmianek o zasadźcach – „specjalistach od przeprowadzania lokacji”, „przedsiębiorcach lokacyjnych”⁷ – z terenu średniowiecznej Małopolski w okresie od około 1227 r. do 1333 r. Ramy przestrzenne stanowią granice historycznych ziem: krakowskiej, sandomierskiej i lubelskiej. Wyłączenie z rozważań ziemi oświęcimsko-zatorskiej i ziemi siewierskiej spowodowane jest tym, że kolonizacja na prawie niemieckim przebiegała na tych terenach w warunkach politycznej przynależności do Śląska, a nie do Małopolski. Cezura początkowa – około 1227 r. – uwarunkowana jest pojawieniem się w źródłach pierwszego znanego z imienia zasadźcy, końcowa zaś – 1333 r. – datą śmierci króla Władysława Łokietka. Cezura 1333 r. nie wymaga jakiegось szczególnego uzasadnienia, jest ona powszechnie w literaturze stosowana, gdyż panowanie króla Kazimierza Wielkiego stanowiło nową epokę w dziejach małopolskiego osadnictwa i urbanizacji. Dodam jeszcze, że zasadźcy działający w okresie 1333–1370 zasługują na osobne studium.

Starałem się uwzględnić wszystkie źródła (głównie dokumenty) współczesne badanemu okresowi⁸, a ostatni uwzględniony przeze mnie dokument datowany

wielkie w średniowieczu, [w:] F. Sikora, *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, red. W. Bukowski i in., Warszawa 2017, s. 309–328; K. Kamińskiej, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historyczno-prawne*, Toruń 1990; M. Romanowskiej, *Uposażenie wójtów dziedzicznych miast Małopolski w XIV–XV w.*, „Z czasopismo Prawno Historyczne” 2001, nr 1, s. 71–91; M. Załęskiej, *Wójtostwa dziedziczne w miastach małopolskich w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne)*, Warszawa 2005, zwłaszcza s. 27–33. A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza Władysława Łokietka*, Lublin 2014, s. 137–147, 176–180, 227–233, przedstawiła syntezę swoich obserwacji dotyczących przywilejów prawa niemieckiego, jakie nadał Łokietek. Cenne ustalenia co do procesu lokacji w czasach Bolesława Wstydlwego przedstawiła K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlwy, książę krakowski i sandomierski 1226–1279. Długie panowanie w trudnych czasach*, Kraków 2021, zwłaszcza s. 442–464, zamieszczając sporo imiennych wzmianek o zasadźcach. T. Tyc, *Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200–1333)*, Poznań 1924, s. 31–33, opracował zestawienie wzmianek imiennych o sołtysach w Wielkopolsce w okresie 1200–1333. O zasadźcach w Wielkopolsce pisał J. Tęgowski, *Landwójtowie i sołtysi wielkopolscy XIII wieku*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 7, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 129–134. Interesujące studium poświęcone jednemu z zasadźców dał E. Rymar, *Albert zwany „z Luge”, zasadźca Gorzowa i jego rodzina*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archivalny” 1996, t. 3, s. 211–213.

⁶ W fundamentalnych pracach F. Kiryka (*Rozwój urbanizacji... Urbanizacja Małopolski... Miasta Małopolskie...*) poświęconych urbanizacji średniowiecznej Małopolski zawarte są hasła odnoszące się do poszczególnych miast. W każdym z tych haseł znajduje się akapit o zasadźcy, ale niestety często zaczyna się on od zdania „zasadźca nie jest znany” albo „imię zasadźcy nie jest znane”.

⁷ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 44, 49.

⁸ Skróty wydawnictw źródłowych:

AGZ – *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. Z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego*. Wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego, t. 1 (Lwów 1868), t. 3 (Lwów 1872), t. 5 (Lwów 1875); ASang. 2 – *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 2: 1284–1506, wyd. Z.L. Radziwiński i B. Gorczak, Lwów 1888;

jest na 4 maja 1333 r.⁹ Zgromadzony na ich podstawie obszerny materiał w postaci imion zasadzców (w tabeli notuję współczesną ich formę)¹⁰, jak i nazw miejscowości, z których pochodzili, może służyć stawianiu różnych pytań badawczych. Identyfikując znanych ze źródeł bardziej lub mniej prawdopodobnych zasadzców, podejmuję próbę scharakteryzowania tej grupy pod względem pochodzenia geograficznego i społecznego. Stawiam pytanie o miejsce/funkcję ludzi podejmujących działania kolonizacyjne w otoczeniu osób lub instytucji zlecających lokacje. Nie podejmuję natomiast zagadnień dotyczących istoty przeprowadzanych przez nich lokacji, ich zakresu przestrzennego i prawnego, w tym pełnienia przez zasadzców funkcji sędowniczych, trwałości ich działań itp. Pomijam również omówienie zasadzców wywodzących się z Małopolski, ale działających poza tą dzielnicą¹¹. Odrębnego studium, przy uwzględnieniu olbrzymiego materiału onomastycznego, wymaga sygnalizowany wyżej wpływ imion zasadzców na powstawanie nazw miejscowych¹². Jednym z pytań badawczych podejmowanym we większości opracowań jest krąg językowy, z którego wywodzili się zasadzcy. Celowo uchylam się od stawiania pytania o ich tzw. narodowość, na które, zwłaszcza w dawnej literaturze, chętnie odpowiadano¹³. Materiał źródłowy, którym dysponujemy, pozwala odpowiedzieć jedynie na pytanie o formę zapisu ich imion i miejsc, z których pochodzili. Droga od tego punktu do określenia ich „narodowości” jest jeszcze bardzo daleka.

Nie ulega wątpliwości, że najcenniejszym źródłem informującym, kto był zasadzcą miasta lub wsi, są dokumenty tzw. lokacyjne. Starałem się zebrać

DImbr. – *Dokumenty klasztoru pp. Norbertanek w Imbramowicach z lat 1228–1450*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948;

KK 1 i 2 – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883;

KMK – *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879;

KMp 1 i 2 – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905;

KPol 3 – *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858;

KRK – *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*, wyd. F. Piekosiński i J. Szujski, Kraków 1878;

KTyn. – *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. S. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875;

LS – *Lustracja województwa sandomierskiego 1564–1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław 1963;

ZDM 1 i 4 – *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1 i 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław 1962;

ZMog. – *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, wyd. E. Janota, Kraków 1867.

⁹ ASang. 2, nr 14.

¹⁰ Na podstawie *Słownika staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. 7: *Suplement*, oprac. M. Malec, Wrocław 1984–1987.

¹¹ Zasadzców małopolskich na Górnych Węgrzech wzmiankuje ogólnikowo B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 49.

¹² Wpływ zasadzców na nazewnictwo sygnalizował B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 47.

¹³ Kwestię narodowości zasadzców poruszał B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 55, który pisał o dużym udziale Niemców w tej grupie. Podobne stanowisko zajmował T. Tyc, *Początki kolonizacji...*, s. 33 i 42 oraz A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*, który zaryzykował nawet wyliczenie, że w okresie do 1333 r. było w Małopolsce 28 zasadzców Niemców i 30 Polaków. Zob. także J. Masłowski, *Kolonizacja wiejska na prawie niemieckim w województwach sieradzkim, łęczyckim, na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej*, „Roczniki Historyczne” 1937, t. 13, s. 233.

wszystkie wzmianki o zasadźcach występujące w tych źródłach. Zachowało się ich niewiele, toteż poddałem analizie także wzmianki o najstarszych wójtach i sołtysach¹⁴. W przypadkach, gdy pierwsza wzmianka o sołtysie/wójcie pojawia się w niewielkiej odległości czasowej od orientacyjnego terminu lokacji, jest prawdopodobne, że ów sołtys/wójt jest tożsamy z zasadźcą. Prawdopodobieństwo to jest mniejsze, gdy sołtys/wójt pojawia się znacznie później niż pierwsza wzmianka o lokacji. Próbuję również wyodrębnić zasadźców z grupy sołtysów i wójtów, zdając sobie rzecz jasną sprawę z ryzykowności tego zabiegu. Istnieje bowiem możliwość, że wcześniej poświadczony wójt/sołtys nie był zasadźcą, ponieważ urzędy wójta/sołtysa i związane z nimi majątki były dziedziczne, a w dodatku podlegały częstym transakcjom. Przykładem takiej bardzo wczesnej transakcji jest przejęcie wójtostwa wielickiego przez Gerlacha z Kulpen z rąk zasadźców¹⁵. Między 1257 a 1264 r. doszło natomiast do przejścia wójtostwa krakowskiego przez niejakiego Raszka, najbardziej chyba zagadkowej postaci w badaniach nad lokacjami XIII w. Zarówno w przypadku Wieliczki, jak i Krakowa, znamy imiona zasadźców z wcześniejszych dokumentów, w związku z tym z całą pewnością wiemy, że ani Gerlach von Kulpen, ani Raszko zasadźcami nie byli. Inny przykład – z gatunku instruktażowych – że wzmianka o wójcie nie może być utożsamiana z zasadźcą, stanowi dokument Władysława Łokietka, który sprzedał Janowi, wójtowi Wieliczki, wójtostwo Olkusza¹⁶. Olkusz na prawie niemieckim został lokowany w drugiej połowie XIII w., o czym świadczą wzmianki o mieszczanach z końca tego stulecia¹⁷. Pojęcia zasadźca-sołtys/wójt odzwierciedlają dwa etapy lokacji – przeprowadzenie lokacji przez zasadźcę i funkcjonowanie sołtysa/wójta, który mógł być tożsamy z zasadźcą, ale mógł też być inną osobą. Zagadnienia te są słabo uchwytnie źródłowo. W tytule artykułu użyłem tylko pojęcia zasadźcy, nie rozszerzam go do sołtysów/wójtów, gdyż spowodowałoby to zaciemnienie podjętego przeze mnie tematu. Wśród stosunkowo licznych dokumentów poświadczających wójtostwo/sołectwo wyodrębniłem kilka, które ujawniają, jak przypuszczam, imiona zasadźców, aczkolwiek o zasadźcach bezpośrednich wzmianek w tych dokumentach nie ma. W 1227 r. pojawił się w źródłach sołtys krakowski Piotr, który prawdopodobnie był zasadźcą pierwszego miasta w Krakowie i właścicielem jednej z podkrakowskich wsi¹⁸. Jasiek (*Jassech*) został wymieniony jako sołtys Zawichostu w 1250 r., zaś

¹⁴ Źródła małopolskie raczej precyzyjnie określają wójtów miejskich wójtami, a nie sołtysami. Wahania terminologiczne są natomiast bardzo wyraźne w źródłach śląskich, zob. F. Lenczowski, *Ze studiów nad problemami miast śląskich do końca XIV wieku*, Opole 1965.

¹⁵ F. Sikora, *Wójtostwo wielickie...*, s. 309–328 (tu s. 309); A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 310.

¹⁶ ZDM 1, nr 30, s. 305, 310.

¹⁷ S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego...*, s. 174; K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 99.

¹⁸ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004, s. 70–80; idem, *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona*, [w:] *Spółczesność Polski Średniowiecznej*, t. 12, red. S. Górzyński, Warszawa 2012, s. 51. Ostatnio zagadnienie to omawiają P. Okniński, *Narodziny miasta komunalnego. Struktury ustrojowe, ramy przestrzenne i podstawy gospodarcze Krakowa w XIII w.*, Warszawa 2018, s. 20–26 i K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 442–443.

Zawichost jako miasto już istniejące pojawia się w 1257 r.¹⁹, toteż Jaśka można uznać za zasadzcę. W przypadku Nowego Miasta Korczyna, jednej z ulubionych rezydencji Bolesława Wstydliwego i jego żony Kingi, dysponujemy nowożytnym tłumaczeniem dokumentu wystawionego rzekomo w 1228 r.²⁰ Wydawca, który uznał ten odpis za dowód istnienia autentycznego dokumentu, zaproponował datowanie go na rok 1278, propozycja innego badacza zakłada, że był to rok 1258²¹. Dla naszych rozważań najistotniejsze jest to, że dokument księcia Bolesława potwierdza, iż wójtostwo w tym mieście posiada Hinko, syn Henryka, byłego wójta Nowego Miasta Korczyna. Na tej podstawie za zasadzcę Nowego Miasta Korczyna można uznać Henryka. Próbując zidentyfikować zasadzcę miasta książęcego Sącza (Starego), zwrócono w literaturze uwagę na zastosowanie w Sączu wzorca układu urbanistycznego Krakowa. Pojawił się w związku z tym domysł, że zasadzcą mógł być Ditmar Wolk (jeden z trzech zasadzców Krakowa i zasadzca Skąły)²². Należy jednak zauważyć, że w 1273 r. poświadczony został wójt Michał, a ponieważ z tego samego roku pochodzi wzmianka o Sączu jako o mieście²³, nie można wykluczyć, że ów nieznaną skądinąd Michał był jego zasadzcą, zwłaszcza że wzmianka o jego działalności wskazuje na wczesny etap organizowania miasta²⁴. Zasadzcą Skaryszewa (po 1264), należącego do klasztoru bożogrobców, był zapewne Gotkin, którego przywilej uległ spaleni podczas najazdu litewsko-tatarskiego. Wspomniał o tym w 1318 r. prepozyt miechowski i odnowił ten przywilej Janowi, synowi Gotkina²⁵. Wskażę na dokument z 1313 r., który jest potwierdzeniem przywileju na wójtostwo dla Augustyna i Bogusza, synów Sieciecha, oraz Świętosława, syna Dobrosza. W dokumencie jest wzmiankowany niejaki Goły, określony jako dziadek *avuuus* tychże, który wspólnie z ich ojcami (czyli Sieciechem i Dobroszem) lokował Mokrą Dąbrowę²⁶. Nieznany bliżej Bartek założył Połaniec²⁷, a Andrzejowi zawdzięczało swoje powstanie przed 1327 r. cysterskie miasto Nowy Targ²⁸. W księgach miejskich Krakowa

¹⁹ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 165. Późniejsze badania potwierdziły trafność ustaleń F. Kiryka, zob. M. Załęska, *Wójtostwa dziedziczne...*, s. 39; K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 450 (tam literatura).

²⁰ ZDM 1, nr 4.

²¹ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*

²² F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 167.

²³ S. Kuraś, *Przywileje prawa...*, s. 175, bez wzmianki o imieniu wójta. K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 99, pisała o lokacji Starego Sącza przed 1273 r. oraz o tym, że z 1273 r. znany jest wójt, którego imienia nie podaje.

²⁴ F. Kiryk, *Dzieje miasta...*, s. 49.

²⁵ ZDM 1, nr 22; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 132, chyba błędnie nazywa tego Gotkina Gotlibem.

²⁶ Kmp 2, nr 560.

²⁷ Kmp 2, nr 125; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 103; idem, *Kartki z najdawniejszych dziejów Połanica (od XII do połowy XVII wieku)*, [w:] idem, *Miasta małopolskie...*, s. 294, gdzie akcent jest położony na jego mieszczańskie pochodzenie. Ostatnio dokument z 1264 r. omawia K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 454, przyjmując, że wójtostwo w 1264 r. otrzymał Mikołaj, syn byłego wójta, którego imienia nie wymienia. Źródła ujawniają zatem przejście wójtostwa z rąk prawdopodobnego zasadzcy (Bartka) w ręce jego syna, ale z nadania książęcego.

²⁸ S. Kuraś, *W epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Targu*, red. M. Adamczyk, Nowy Targ 1991, s. 44. Por.: H. Ruciński, *Lokacje miast Nowego Targu, Nowego Sącza*

jest zapiska z 1310 r. wzmiankująca Etwena, wójta Dobczyc²⁹. Skoro miasto powstało w czasach Władysława Łokietka³⁰, to jest możliwe, że Etwen był jego zasadźcą. Można zatem chyba przyjąć, że i Teodoryk, wójt Wodzisławia, odnotowany w krakowskich księgach miejskich w 1317 r., mógł być założycielem tego miasteczka. Wskazać tu należy, że krakowska zapiska ukazuje jego związki z rodziną Gerharda Borusa, jednego z najznakomitszych zasadźców małopolskich³¹. Skoro mowa o krakowskich przedsiębiorcach lokacyjnych, osobnego rozpatrzenia wymaga dokument króla Władysława z 1329 r.³² o sprzedaży Zammeloniowi, mieszczaninowi krakowskiemu, wójtostwa w Szydłowie. Król sprzedał je za 100 grzywien, co nie było zbyt wygórowaną ceną. W dokumencie wzmiankowane są dom i plac należące do byłego wójta (niewymienionego z imienia), które przejdą na własność Zammelona. Można więc wnioskować, że wójtostwo w Szydłowcu było już wcześniej, zaś transakcja jest jednym z wielu przykładów przechodzenia wójtostwa/sołectwa do rąk kolejnego właściciela. Należy zwrócić uwagę, że Zammelon nie kupuje wójtostwa od poprzedniego wójta, lecz od pana gruntowego, czyli w tym przypadku od króla. Ponadto w dokumencie czytamy, że Zammelon będzie posiadał określone uposażenie *ratione autem lociationis sue*, a także, że mieszczanie Szydłowa zostają uwolnieni od ceł na terenie Królestwa i podlegają wyłącznie prawu niemieckiemu. Nie ulega zatem wątpliwości, że miasto już istniało, wydaje się jednak, że w Zammeloni można widzieć osobę, która miała dokończyć lokację. W literaturze przedmiotu zwrócono uwagę, że miasto było nadal w okresie wolnizny³³.

Konrad, sołtys wsi Lipnica, w 1326 r. otrzymał od króla Władysława zlecenie na lokację miasta Lipnica (Murowana)³⁴, toteż można przypuszczać, że był zasadźcą wsi Lipnica, na terenie której powstało to miasto. Wójt czchowski Wojsław wzmiankowany jest w 1333 r., więc można go chyba utożsamiać z zasadźcą, skoro Czchów lokowany był przed tą datą³⁵.

i Podolińca. Studium porównawcze, „Pogranicze Polsko-słowackie” 2007, wydanie specjalne; A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 302; M. Załęska, *Wójtostwa dziedziczne...*, w tabeli na s. 154 zamieszcza informację o wójcie Nowego Targu z 1252 r., którą jednak należy wykluczyć, gdyż dokument z 1252 r. jest falsyfikatem.

²⁹ KRK, nr 147. Zapisano wówczas, że Zikwina, żona Etwena, wójta Dobczyc, zrzeka się majątku na rzecz wszystkich swoich dzieci.

³⁰ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 227.

³¹ KRK, nr 454. Zapiska ta informuje, że synowie Gerharda zrzekli się na rzecz Teodoryka swoich praw do kamienicy przy Rynku. Uczynili to na prośbę swojej siostry. Cesja prawdopodobnie była spowodowana tym, że owa siostra była żoną Teodoryka.

³² KMP 2, nr 597.

³³ A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 296, trafnie dopuszcza istnienie wcześniejszego dokumentu lokacyjnego.

³⁴ ZDM 1, nr 28; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 126; M. Wilamowski, *Lipnica Murowana*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej: SHG), cz. 3, z. 3, Kraków 2000, s. 649. Liczbowe dane o kolonizacji w czasach Łokietka na terenie tzw. starostwa lipnickiego podaje S. Płaza, *Sołectwa w powiecie...*, s. 23.

³⁵ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 112; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czchów*, [w:] SHG, cz. 1, z. 3, Wrocław 1985, s. 451.

W przypadku Starego Radomia wiadomo, że w 1350 r. wójtostwo było w rękach Małgorzaty, Greta i Herstyny, córek wójta imieniem Ulko, stąd też uznaję go za hipotetycznego zasadzcę³⁶.

Identyfikacja zasadzcy, gdy jest on z imienia wymieniony w dokumencie lokacyjnym bądź gdy istnieją podstawy do utożsamienia go z wójtem/sołtysiem, jest w miarę prosta, niezależnie od tego, czy lokacja była udana, czy też należało ją ponowić. Należy jednak także zwrócić uwagę na dokumenty, w których monarcha daje właścicielowi zezwolenie na lokację jego dóbr, ale nie występuje w nich imię zasadzcy. Przykładem jest dokument z 1270 r., w którym bracia przyrodni Hensir i Piotr, synowie Mateusza zwanego Hinsirowicz, dziedzice wsi Dubie (ziemia krakowska), otrzymują od księcia Bolesława Wstydlivego wieś Bojków wraz z częścią lasu książęcego, na którym mogą osadzać kolonistów³⁷. W 1279 r. w roli odbierającego zgodę na lokację wsi Dominikowice wystąpił Dominik Pieniążek, rycerz i dziedzic wsi Iwanowice³⁸. W 1311 r. książęcy dworzanin Zdieszław, syn Sambora, otrzymał immunitet dla wsi Wojnowice, Babin i Bystrzyca, określonych jako położone *de terra Lublinensi*. Książę stwierdza, że wsie te są w większej części zniszczone i wymagają lokacji, dziedzic może osadzić na nich kmieci, a książę uwalnia te wsie od opłat, obowiązków i jurysdykcji swoich dostojników. Co ciekawe, nie ma w tym dokumencie mowy o prawie niemieckim³⁹. Z 1315 r. pochodzi książęcy przywilej dla Floszki, wdowy po Świętosławie z Pleszowa, i jej synów Mikołaja i Leonarda, zezwalający na osadzenie ludzi na prawie niemieckim w Pleszowie i Brzegu (obie wsie koło Krakowa). Mikołaj i Leonard zostali określani jako *nostris ministris*⁴⁰, co pozwala na uznanie ich za niższych rangą urzędników dworu książęcego. W 1317 r. książę Władysław nadał zasłużonemu dla siebie Gniewomirowi, synowi Zbrośława z Tropia (*de sancto Sweredio*), pobliską wieś Dzierżaniny (wraz z lasem), którą poddaje prawu niemieckiemu i w której może być lokowane sołectwo i osadnicy⁴¹. W tym samym roku Mszczuj, dziedzic Dębna, *minister* książęcy, za zasługi otrzymał od Władysława Łokietka prawo kolonizacji na terenie lasu między Dębniem a Ratnowem (kasztelania wojnicka), nad rzeczką Brzeźnica, w celu osadzenia sołtysów i chłopów na prawie średzkim⁴². Także z 1317 r. pochodzi dokument księcia Władysława Łokietka dla braci Dzierżka i Ostasza, dziedziców Bejsc (ziemia wiślicka). Książę nadaje prawo średzkie Bejansom, a także 25 wymienionym z nazwy wsiom (lub częściom wsi) tychże braci oraz tym wsiom, które bracia ci założą w przyszłości w obrębie granic swoich posiadłości⁴³. Inicjatywa ta jest bardzo ważna także i z tego powodu, że część dóbr objętych

³⁶ Wójtostwo zostało w 1350 r. przeniesione do Nowego Radomia; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 109.

³⁷ KMp 1, nr 79; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bojków*, [w:] SHG, cz. 1, Wrocław 1980, s. 177–178; K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 456.

³⁸ ZDM 1, nr 6; F. Sikora, *Brzeźnica*, [w:] SHG, cz. 1, z. 2, Wrocław 1985, s. 596.

³⁹ ZDM 4, nr 891.

⁴⁰ ASang. 2, nr 6.

⁴¹ ZDM 1, nr 18.

⁴² ZDM 1, nr 20.

⁴³ ZDM 4, nr 895; KMp 2, nr 602.

wspomnianym przywilejem książęcym leżała w ziemi lubelskiej⁴⁴. W odnośnej dokumentacji brak jest imion zasadźców, a w literaturze pojawiła się trafna moim zdaniem sugestia, że Dzierżek i Ostasz próbowali działać samodzielnie, czyli wejść w rolę zasadźców⁴⁵. Kolonizacji na ziemi lubelskiej dotyczy także dokument króla Władysława z 1325 r., w którym rycerze i bracia Bogusz i Jaśko uzyskują zezwolenie na lokację swojej wsi Kielczewice. Jest to wynagrodzenie za zasługi ich nieżyjącego już ojca Wincentego zwanego Manczikał⁴⁶. W 1325 r. Tomasz zwany Ciołkiem, dziedzic Bogucic (ziemia wiślicka), za 70 grzywien sprzedał sołectwo w Bogucicach wraz z prawem średzkim⁴⁷. Szlachcic zostawał zatem sołtysem we wsi innego szlachcica. W 1329 r. król Władysław za zasługi Dominika, dziedzica Pstroszyc (koło Miechowa), kazał przenieść na prawo niemieckie (*in ius Theutonicum... duximus transeferendum*) jego posiadłość Pstroszyce. Dominik i jego spadkobiercy oraz sołtysi i wieśniacy (*scolthetis et villanis*) będą odtąd podlegać wyłącznie prawu niemieckiemu⁴⁸. Dokument ten nie zawiera imienia zasadźcy, mówi o sołtysie, ale pod prawo niemieckie włącza rycerza-dziedzica. Dominik otrzymał przywilej prawa niemieckiego z uwagi na swoje zasługi, co dowodzi, że nie był on nadawany każdemu i miał swoją cenę. Jaśko Brunowicz, dziedzic Sobolowa, otrzymał w 1330 r. od króla przywilej na lokowanie trzech swoich wsi na prawie niemieckim oraz – dodatkowo – prawo założenia wsi na terenie wskazanych przez króla lasów⁴⁹. Tu zatem ogólnikowe „przeniesienie z prawa polskiego na niemieckie” powiązane jest z prawem do trzebieżenia lasu, czyli zakładaniem wsi na surowym korzeniu. Można odnieść wrażenie, że dokumenty te w roli zasadźcy stawiają właściciela ziemskiego. Analizując je, doszedłem do wniosku, że trudno w braku imienia zasadźcy upatrywać przeoczenia skryby. Albo nie było kandydata na zasadźcę w chwili otrzymywania przywileju, albo w ogóle nie przewidywano „specjalisty od lokacji” z powodu oszczędzania na kosztach. Przeprowadzenie lokacji wymagało bowiem znacznych nakładów finansowych i organizacyjnych⁵⁰ i nie wszystkich było na to stać. Może z tego powodu szlachcianka Wierchosława w 1325 r. sprzedała las zwany Zalasem, w którym byli już lokowani osadnicy, Krzywosądowi, synowi Śmiła, starosty królewskiego⁵¹. Z kolei korzyści, jakie przynosiło w dłuższej perspektywie przeniesienie dóbr na prawo niemieckie, były na tyle duże, że można założyć, iż niektórzy właściciele sami podejmowali

⁴⁴ S. Kuraś, *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3: *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, Warszawa 1983, s. 33, 54, 150.

⁴⁵ A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 232, pisze, że Dzierżka i Ostasza absorbowały godności i urzędy krakowskie, „z czego mogła wynikać niemożność właściwego dopilnowania prac modernizacyjnych w ich dobrach”.

⁴⁶ KK 1, nr 136.

⁴⁷ KK 1, nr 134. Dokument zawiera wiele ważnych informacji o zagospodarowaniu wsi i uposażeniu sołectwa.

⁴⁸ KMp 2, nr 600. Por. A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 229.

⁴⁹ KMp 1, nr 183. Por. A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 229.

⁵⁰ Zwracał na to uwagę już S. Gawęda, *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966, s. 25.

⁵¹ ASang. 2, nr 8.

działania lokacyjne. Przyпускаjąc, że takich przykładów dostarcza omówiona wyżej grupa zezwoleń. Uznałem, że występujących tam właścicieli można ostrożnie włączyć do grupy zasadźców i na tej podstawie umieściłem ich w tabeli.

Spora grupa zasadźców pozostanie bezimienna. Należy do nich założyciel Łży, miasta lokowanego w czasach księcia Leszka Białego⁵², a więc jednego z kilku najstarszych miast lokacyjnych w Małopolsce. Nie ma żadnych przesłanek nawet do hipotetycznego zidentyfikowania zasadźców tak ważnych miast jak Biecz, Olkusz, Sławków, Wojnicz, Wiślica, Kielce, jak i mniejszych, np. Mstów. Wszystkie one były lokowane w drugiej połowie XIII w. Imienia zasadźcy nie zawiera obszerny przywilej księcia Bolesława Wstydlwego, zezwalający Wilhelmmowi, prepozytowi klasztoru w Mstowie, na lokację miasta⁵³; przywilej tegoż księcia dla Modlibora, opata tynieckiego, na lokację Opatowic⁵⁴; przywilej Łokietka z 1309 r., zezwalający prepozytowi szpitala św. Ducha w Krakowie na przeniesienie na prawo niemieckie dwóch wymienionych z nazwy wsi⁵⁵; przywilej Łokietka z 1317 r. dla Teodoryka, komandora domu w Zagości, przenoszący na prawo niemieckie wszystkie dobra komandorii joannitów⁵⁶, oraz przywilej tegoż władcy z 1326 r. dla opata tynieckiego na przeniesienie dwóch wsi na prawo niemieckie⁵⁷. Skoro w 1319 r. książę nadał opactwu cystersów w Henrykowie prawo lokowania trzech wsi (pod Krakowem i pod Proszowicami)⁵⁸, to oczywiście pojawić się musi pytanie, kto te lokacje przeprowadzał, a także, czy śląscy cystersi korzystali z małopolskich zasadźców. Trudno przypuszczać, że przełożeni klasztorów zajmowali się osobiście przedsięwzięciami lokacyjnymi. Przykładów, że wynajmowali zasadźców, jest sporo, choć niekiedy ich postacie nie są wyraźnie odzwierciedlone w źródłach. Wskażę tu na dokument z 1279 r., w którym książę Bolesław Wstydlwy zezwolił Trzebisławowi, prepozytowi klasztoru norbertanek w Imbramowicach i bezimiennie wójtowi Tarnawy, na używanie w tej wsi prawa niemieckiego. Sołtys Tarnawy wystąpił z tytułem wójta dziedzicznego, ale bezimiennie⁵⁹. Z uwagi na wczesny czas tej lokacji możemy go chyba utożsamić z zasadźcą. Nie znamy zasadźców, którzy działali z polecenia Spicymira, wojewody krakowskiego. W dokumencie biskupa krakowskiego z 1327 r. jest mowa o zamiarze Spicymira, aby zakładać wsie w lasach koło Tarnowa⁶⁰. Wskazać można także na dokument z 1330 r., w którym król Władysław Łokietek daje Spicymirowi, wojewodzie krakowskiemu, prawo

⁵² F. Kiryk, *Urbanizacja rejonu...*, s. 92.

⁵³ Kmp 2, nr 485. Por. obszernie omówienie K. Nabiałka, *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków 2012, s. 42–43 i K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlwy...*, s. 460.

⁵⁴ KPol 1, nr 53.

⁵⁵ Kmp 1, nr 141. Na różne aspekty tego przywileju zwraca uwagę A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 141.

⁵⁶ Kmp 2, nr 567 (w dokumencie Łokietka przytoczone jest uwolnienie dóbr zagojskich przez księcia Bolesława Wstydlwego).

⁵⁷ KTyn., nr 46.

⁵⁸ ZMog., nr 50.

⁵⁹ KPol 1, nr 62.

⁶⁰ ASang. 2, nr 10.

lokowania miasta Tarnowa na prawie niemieckim⁶¹. Tu również nie wymieniono imienia zasadzcy, trudno jednak sądzić, że wojewody krakowskiego nie było stać na wynajęcie fachowców od zakładania wsi i miast.

Tabela 1. Imiona zasadzców i dane dotyczące podejmowanych przez nich lokacji w Małopolsce w latach 1227–1333

Rok	Imię zasadzcy, jego okreśniki użyte w źródle	Zlecający lokację	Przedsięwzięcie	Źródło
przed 1227	Piotr, <i>sołtys krakowski</i>	książę Leszek Biały	lokacja pierwszej gminy miejskiej w Krakowie	ZMog., nr 8
przed 1250	Jasiek (<i>Jassech</i>), <i>sołtys Zawichostu</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja miasta	KMp 1, nr 32
1253	Mikołaj, <i>syn Volkmara, niegdys mieszczanin Legnicy</i> , Mikołaj <i>zwany de Kyow</i> , Idzi, <i>syn Henryka de Slup</i> , Mikołaj <i>z Głubczyc</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja miasta Bochnia	KMp 2, nr 439
1255	Kosma, <i>rycerz książęcy</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja wsi w lesie nad Uszwą	KMp 2, nr 445
1257	Gedko <i>zwany Stillvoyt</i> , Jakub, <i>niegdys sędzia z Nysy</i> , i Ditmar <i>zwany Wolk, wójtowie książęcy</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja miasta Krakowa	KMK 1, nr 1
1258 lub 1278	Henryk, <i>były wójt</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja Nowego Miasta Korczyna (potwierdzenie wójtostwa dla Hynka, syna Henryka, byłego wójta)	ZDM 1, nr 4
1264	Bartek, <i>niegdys wójt Połańca</i>	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja miasta Połańca (potwierdzenie przywileju na wójtostwo dla Mikołaja, syna Bartka)	KMp 2, nr 473
po 1264	Gotkin	Klasztor w Miechowie	lokacja miasta Skaryszewa; w 1318 r. potwierdzenie przywileju na wójtostwo otrzymał Jan, syn Gotkina, <i>niegdys wójta</i>	ZDM 1, nr 22
1267	Ditmar <i>zwany Wolk, sołtys i sędzia</i>	Salomea, przeorysza klasztoru klarysek w Skale	lokacja miasta Skala	KMp 1, nr 75

⁶¹ AGZ 5, nr 1; K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 104; A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 297.

1268	Pysz	Kinga, księżna krakowska	nadanie sołectwa w dwóch wsiach	KMp 2, nr 475
1270	Hensir i Piotr, bracia przyrodni, synowie Mateusza zwanego Hinsirowicz, dziedzice wsi Dubie	książę Bolesław Wstydlivy	Prawo osadzania kolonistów w Bojko- wie i w lesie nadanym przez księcia	KMp 1, nr 79
1271	Jan z Radoszowa, <i>opatrzny i roztropny</i>	Świętosława przeorysza klasztoru klarysek w Skale	lokacja wsi Zadroże	KMp 1, nr 81
przed 1273	Michał	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja miasta Sącza (Starego)	KMp 1, nr 83; KMP 2, nr 479
1274	Henryk i jego współnik Gerard, <i>mieszczanie krakowscy</i>	Kosmas, opat klasztoru w Tyńcu	lokacja wsi Bronowice	KPol 3, nr 48
1274	Uciech, brat franciszkanina Krystiana	Anna, przeorysza klasztoru w Skale	lokacja wsi Wielmoża	KMp 1, nr 86
1275	Lambert, syn Baldwina	Florian, opat norbertanów w Brzesku, Trzebieszaw (<i>Trebko</i>), prepozyt, i Gosława, przeorysza klasztoru w Imbramowicach	założenie wsi Zagórowa i Trzyciąż	DImbr., nr 8
1276	Wcesz (Uciech?)	książę Bolesław w imieniu komesa Wierzbęty, syna wojewody Klemensa	lokacja wsi Przeginia i nadanie sołectwa	KPol 3, nr 50
1276	Henryk i Gerard, <i>mieszczanie krakowscy</i>	Henryk, prepozyt klasztoru na Zwierzyńcu	lokacja wsi Luboczy i Pobiednik	ZDM 4, nr 878
1276	Henryk Scik i Henryk ze Spiskiego Czwartku (<i>de sancto Wladislawo</i>), <i>roztropni</i>	Kinga, księżna krakowska	lokacja Gołkowic	KMp 2, nr 482
przed 1277	Paweł	książę Bolesław Wstydlivy lub Choszka, wdowa po Mirosławie, kasztelanie sandomierskim	lokacja wsi Zamoście koło Wojnicz	ZDM 1, nr 3
1279	Godfryd, syn Arnolda <i>de Slesin</i> (Ślesin?)	Florian, opat klasztoru w Brzesku	lokacja miasta Brzesko (Nowe Brzesko)	KK 1, nr 82
1279	Przybysław	Kinga, księżna krakowska	lokowanie wsi w lesie nad Gostwicą	ZDM 1, nr 5
1279	Dominik Pieniążek, rycerz i dziedzic wsi Iwanowice	książę Bolesław Wstydlivy	lokacja wsi Dominikowice	ZDM 1, nr 6

przed 1282	Hartmund, <i>pan</i> , kapelan w Bochni, i jego krewny Jan	Racibor, prepozyt, i Wisienega, przeorysza klasztoru w Staniątkach	założenie miasta Brzeźnica	KPol 3, nr 58
1283	Gerard i Henryk, <i>mieszczanie krakowscy</i>	Engelbert, opat klasztoru w Mogile	lokacja wsi Prandocin	ZMog., nr 35
1286	Witek, <i>żupnik książęcy</i>	książe Leszek Czarny	lokacja miasta Sandomierza	KPol 3, nr 63
1286	Fryczko, <i>wójt Bytomia, roztropny i opatrzny</i>	Paweł, biskup krakowski	lokacja wsi Krzeszowice	KK 1, nr 87
1288	Henryk, <i>soltys Podolińca, za zasługi</i>	Kinga, klaryska w klasztorze w Starym Sączu	lokacja wsi w lesie między Podolińcem a Gniazdem	KMp 2, nr 511
1288	Walter, <i>mieszczanin krakowski</i>	Klemens, prepozyt klasztoru na Zwierzynku, co potwierdza książę Leszek Czarny	lokacja wsi Bibice i Mieszków	KPol 3, nr 66
1290	Jeszko i jego brat Hysinbold	książe Przemysł II zatwierdza przywilej księcia Henryka	lokacja miasta Wieliczka	KMp 2, nr 515
1290	Gerard, <i>mieszczanin książęcy krakowski</i>	Przemysł II na prośbę klasztoru w Miechowie	lokacja miasta Miechowa	KMp 2, nr 516
1291	Bertold, <i>mieszczanin sądecki (Starego Sącza)</i>	Paweł, biskup krakowski, na prośbę Bogufała, kapelana księżnej Kingi, plebana sądeckiego, kanonika sandomierskiego	lokacja wsi Długoleka	KMp 2, nr 517
przed 1292	Swarek	księżna Kinga jako klaryska w Starym Sączu, potwierdza Anna, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	lokacja wsi Zabrzeż; nadanie sołectwa dla Klemensa, syna Swarka	KMp 2, nr 556
przed 1292	Goły, Sieciech, Dobrosz	księżna Kinga, potwierdzenie przeoryszy Katarzyny w 1313 r.	lokacja Mokrej Dąbrowy	KMp 2, nr 560
1292	Bertold, wójt <i>Sącza (Starego)</i> , i Arnold z braćmi, synowie Tyrmana, <i>wójta tegoż Sącza</i>	Wacław II, książę krakowski	okacja miasta Kamienica (Nowy Sącz)	KPol 3, nr 67
przed 1292	Bratek	Księżna Kinga jako klaryska; potwierdzenie księżnej Gryfiny	lokacja wsi <i>Na Łąkach</i>	KMp 2, nr 518
1293	Maciej, <i>kapelan i zarządca księżnej</i>	Gryfina, księżna sądecka	lokacja wsi na terenie lasu nad rzeką Olszańą	KMp 2, nr 524

1293	Wacław, syn Rinka, <i>śługa księżnej (minister noster)</i>	Gryfina, <i>księżna sądecka</i>	lokacja wsi Zrostów	KMp 2, nr 525
przed 1293	Piotr, syn Moryca	Arnold, prepozyt klasztoru na Zwierzyńcu (potwierdzenie przez jego następcę Romana)	nadanie sołectwa w Rogoźniku (Zabierzowie)	KMp 1, nr 123
1294	Ditmar z Kietrza, <i>mieszczanin krakowski</i> , i jego syn Krystian	Reinbold, pleban kościoła N. Marii Panny w Krakowie	lokacja wsi Bronowice	ZDM 4, nr 887
1295	Tomasz, niegdyś <i>mieszczanin Skały</i>	Mikołaj, kasztelan sandomierski	lokacja wsi Głanów nad Dłubnią	KMp 1, nr 124
przed 1292	Jakub, syn Zbiluta, i Jan, syn Wipelka, sołtysi Podłęża	księżna Kinga, potwierdzenie przez księżną Gryfinę	lokacja wsi Podłęże (?)	KMp 2, nr 532
1299	Henryk, mieszczanin Olkusza, <i>opatrzny i roztropny</i>	Wierzbęta, kasztelan krakowski	lokacja wsi Zimnodół	KMp 1, nr 131
1299	Jan Bogacz, <i>mieszczanin z Kamienicy (Nowego Sącza)</i> , za <i>zasługi dla księżnej Kingi</i>	Gryfina, księżna sądecka	lokacja 100 łanów nad Łubinką	KMp 1, nr 132
1292–1300	Ciesz z Chochorowic	Gryfina, księżna sądecka	nadanie sołectwa we wsi Gostwica	ZDM 4, nr 888
1300	Marcin, <i>magister lekarz</i> , syn Rinolda z Krakowa	Henryk, prepozyt klasztoru w Miechowie	nadanie sołectwa we wsi Michałowice	KMp 2, nr 539
1302	Wojciech zwany Owieczka i jego brat Dobrasz	komes Dzierżykraj, dziedzic Wielkiej Wsi	lokacja wsi Węgrzynowo	KPol 3, nr 72
1307	Marek z synem Robertem, wójtowie Sandomierza	książę Władysław Łokietek	lokacji wsi Radoszki i Ocín koło Sandomierza	KMp 1, nr 137
1307	Sobkowicz, <i>roztropny, sołtys</i>	klasztor w Starym Sączu (w dokumencie, w którym nie ma wyraźnie określonego wystawcy, ale wystawiono go na dworze klasztoru klarysek; mowa w nim o kupnie sołectwa w obecności sołtysów wsi klasztornych)	nadanie sołectwa w Biegonicach	KMp 2, nr 543
przed 1310	Etwen, wójt	książę Władysław Łokietek	lokacja miasta Dobczyce	KRK, nr 147
1311	Zdziesław, syn Sambora, <i>dworzanin książęcy</i>	książę Władysław Łokietek	lokacja zniszczonych wsi Wojnowice, Babin i Bystrzyca	ZDM 4, nr 891

1311	Henryk z Cieszyna, <i>roztropny</i>	książę Władysław (Łokietek?); jako zlecający figuruje król Kazimierz Wielki	lokacja wsi Królowa Wola	KMp 2, nr 618*
przed 1311	Suderman	opactwo w Tyńcu	sołectwo w Pisarach, Kaszowie i Śmierdzącej	KTyn., nr 41
przed 1311	Jan	opactwo w Tyńcu	sołectwo w Ra- dziszowie i Woli (Radziszowskiej)	KTyn., nr 41
przed 1311	Jakub i Paczold	opactwo w Tyńcu	sołectwo w <i>Rosnow</i> , Prądniku i Krzywej Dąbrowie	KTyn., nr 41
przed 1311	Hejncza z Kietrza	opactwo w Tyńcu	sołectwo w Prądniku	KTyn., nr 41
przed 1311	Henryk, <i>wójt krakowski</i>	opactwo w Tyńcu	sołectwo w Ulikowie	KTyn., nr 41
przed 1311	Jaško, <i>wójt</i> , i Walter, <i>niegdyś mieszczanie krakowscy</i>	książę Władysław na prośbę Henryka, prepozyta klasztoru w Miechowie	sołectwo wsi Krzyszawice	KMp 2, nr 588
1313	Henryk, <i>młodszy z Kieżmarku</i>	Henryk, prepozyt klasztoru w Miechowie	lokacja na terenie lasu Pryniec	KMp 2, nr 559
1315	Mikołaj	książę Władysław Łokietek	lokacja na terenie lasu koło zamku Pieskowa Skała i wsi Sułoszowa	KMp 1, nr 150
1315	Floszka, wdowa po Świętosławie z Pleszowa, oraz Mi- kołaj i Leonard, <i>śludzy (ministeri) książęcy</i> , za zasługi oddane księżnej Jadwidze	książę Władysław Łokietek	lokacja Pleszowa i Brzegów	ASang. 2, nr 6
1317	Czadomis, <i>kmieć klasztorny</i> , i jego brat Piotr	Katarzyna, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	nadanie sołectwa w Olszanie	KMp 2, nr 568
1317	Marek i Stefan Cys, <i>śługa klasztorny</i> Świętek, syn Czacha z <i>Bnyard</i>	Katarzyna, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	Świętek, syn Czacha z <i>Bnyard</i> , kupuje sołec- two i prawo lokowania wsi	KMp 2, nr 630
1317	Maciej, <i>wójt Opatowca, roztropny i opatrny, zarządca i śługa (mini- ster) książęcy</i>	książę Władysław Łokietek	założenie miasta Lublina	KMp 2, nr 569
1317	Dzierżek i Ostasz, dziedzice Bejsc	książę Władysław Łokietek	lokacja 25 wsi będą- cych własnością braci	ZDM 4, nr 895

* Dokument z 1311 r. (KMp 2, nr 618) jest falsyfikatem.

1317	Gniewomir, syn Zbroslawa z Tropia (<i>de sancto Sweredio</i>), za zasługi dla księcia	książę Władysław Łokietek	nadanie książęcej wsi Dzierżaniny wraz z lasem w celu lokacji	ZDM 1, nr 18
1317	Mszczuj, dziedzic Dębna, <i>sluga (minister) książe</i>	Książę Władysław Łokietek	kolonizacja na terenie lasu między Dębniem a Ratnowem	ZDM 1, nr 20
1318	Marcin i Piotr, <i>sołtysi książe</i>	książę Władysław Łokietek	lokacja wsi Kruplino	KPol 3, nr 77
1318	Janusz zwany Biały, <i>rzeźnik de civitate Sandecensi, roztropny i opatrny, za zasługi</i>	książę Władysław Łokietek	lokacja na terenie lasu nad Uszwią (późniejszy Rajbrot)	KMp 1, nr 155
1318	Hulman, <i>opatrny, mieszczanin krakowski</i>	Adam, syn Piotra (dziedzic wsi)	lokacja wsi Kamień	KMp 1, nr 158
1319	Sąd, <i>roztropny, komornik wojewody (noster camerarius)</i>	Nawój, wojewoda sandomierski	lokacja na terenie lasu Tenczyn	KMp 2, nr 575
1319	bracia Bogun i Wroto, <i>roztropni</i>	Wierchosława, przeorysza klasztoru klarysek w Krakowie	lokacja wsi Rokitno	KMp 1, nr 159
1320	Hinko zwany Czarny, <i>syn sołtysa Hinka</i>	Stronisława, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	lokacja wsi nad Dunajcem	KMp 2, nr 579
1321	Maciej, wójt Połańca, <i>wójt królewski</i>	król Władysław Łokietek	lokacja wsi w lasach wójtostwa połańskiego	ZDM 4, nr 898
1321	Bratek Michałowicz <i>de Morawcze (Morawce?)</i> , <i>roztropny</i>	Przedpełk, dziedzic Zalasu, za zgodą swej żony i dzieci	lokacja na terenie lasów w Zalasie i sołectwo	ASang. 2, nr 7
1321	Piotr, <i>niegdys sołtys wsi Biesiadki</i>	Nanker, biskup krakowski	lokowanie wsi Biesiadki (?), sołectwo w rękach Macieja i Lutka, syna sołtysa Pawła	KK 1, nr 123
1321	Gal i Radosz z Lisiej Góry, <i>roztropni</i>	Nanker bp	lokacja na terenie lasu Łoniów	KK 2, nr 243
przed 1322	<i>Viric (Winrich?)</i>	Nanker	lokacja Tarczka i Leśnej; <i>Pani Stanisława quondam Virici</i> odstępuje wójtostwo swojemu zięciowi Hilbrandowi z Dębna z zachowaniem części praw przez swego syna <i>Vrici</i> i córki Geruszy, żony Bertolda, sołtysa w Dąbrowie	KK 1, nr 124

1322	Bertold, sołtys Dąbrowy	Nanker, biskup krakowski	potwierdzenie udziałów w sołectwie wsi Dąbrowa dla żony i córek Bertolda	KK 1, nr 124
1323	Stefan Piegza, <i>uczciwy i opatrzny</i>	Michał, opat klasztoru w Tyńcu	nadanie sołectwa we wsi Łapczyca	ZDM 4, nr 903
1323	Mikołaj, sołtys <i>Bramdorf</i> (Abrahamowice), i dzieci Soblina zwanego <i>Sramna</i>	Budziśława, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	lokacja wsi Przekop; sołectwo od Mikołaja kupił Eberhard, <i>roztropny, sołtys</i> , i jego żona Katarzyna	KMp 2, nr 584
1324	Mikołaj, wójt <i>in Sandecz</i> , <i>za wierną służbę</i>	król Władysław Łokietek	lokacja wsi nad rzeką Łubinką	ZDM 4, nr 904
1324	Świętosław, syn Falka, i Radosz, syn Stanka, <i>opatrzni, kościoła naszego przypisańcy</i>	Nanker, biskup krakowski	lokacja wsi na terenie lasu między Zadrożą, Sułoszową, Chrzastowicami, Kosmołowem i Trzyciążem (późniejsza wieś Jangrot)	KMp 1, nr 167
1324	Piotr Kunicki, <i>za liczne zasługi</i>	król Władysław Łokietek	lokowanie jego własnej wsi Wilkowiska w ziemi szczyrzyckiej, Kunickiego wieś Wilkowisko	KMp 1, nr 168 = KPol 3, nr 79
1324	Mikołaj i Ludwik, <i>wójtowie sądeccy</i>	król Władysław Łokietek	lokacja wsi Mystków	ZDM 4, nr 905
przed 1325	Wierzchosława, szlachcianka	?	osadzenie ludzi w lesie Zalas	ASang. 2, nr 8
1325	Andrzej, <i>łowczy króla, sługa (servitor)</i>	król Władysław Łokietek	lokacja na terenie lasu nad Bysiną koło Myślenic	KMp 2, nr 589
1325	Marcin, <i>roztropny, sołtys</i>	Przybko, dziedzic Gabania, wraz z braćmi	lokacja na terenie lasu <i>Dambrowa</i>	KMp 2, nr 590
1325	<i>komes</i> Jakub, dziedzic Krzczonowa, syn Wawrzyńca	Tomasz zwany Ciołek, komes, dziedzic Bogucic	sprzedaż sołectwa w Bogucicach	KK 1, nr 134
1325	Bogusz i Jeszko, synowie Wincentego zwanego <i>Manczika</i> , <i>za zasługi ojca</i>	król Władysław Łokietek	lokacja wsi Kiełczewice	KK 1, nr 136
1325	<i>komes</i> Jakub, <i>syn Wawrzyńca, niegdyś dziedzica Krzczonowa</i>	Tomasz Ciołek, dziedzic Bogucic	sołectwo w Bogucicach	KK 1, nr 134
przed 1326	Konrad	król Władysław Łokietek	lokacja wsi Lipnica	ZDM 1, nr 28

1326	Mikołaj z Jurkowa, syn Benacza	król Władysław Łokietek	lokacja na terenie lasu Siemiechów nad rzeką Muscą	KMp 1, nr 171
1326	Konrad, <i>sołtys</i> wsi Lipnica	król Władysław Łokietek	lokacja miasta Lipnica Murowana	ZDM 1, nr 28
1327	Adam, <i>kmięć</i> z Chrzęstowic, z synem Bratkiem	Mikołaj, prepozyt, i Stredka, przeorysza klasztoru na Zwierzyńcu	lokowanie na terenie lasu Chmielow	KMp 1, nr 172
1327	Paweł, <i>roztropny</i>	Dionizy, opat klasztoru w Szczyrzycu, i komes Albert, wójt Bochni, właściciel tego lasu	lokowanie na terenie lasu nad Długim Polem, nad brzegami Czarnego Dunajca	KMp 1, nr 175
przed 1327	Andrzej, wójt Nowego Targu**	Dionizy, opat klasztoru w Szczyrzycu	lokacja miasta Nowy Targ	KMp 1, nr 175
przed 1327	Jan zwany Stepko, <i>mieszczanin krakowski</i>	Michał, opat klasztoru w Tyńcu	odnawia mu przywilej na sołectwo wsi Prądnik z powodu spalenia się poprzedniego	KMp 1, nr 176
1327	Wolfram i jego brat Hilary, <i>sołtysi wsi Dłużec</i>	król Władysław Łokietek	lokacja miasta Wolbrom (w lasach wsi Dłużec)	ZDM 8, nr 2529
1327	Maciej Węgier z Myśłca, <i>za zasługi dla księżnej Kingi</i> , i syn jego Mikołaj	Katarzyna, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	sołectwo Myśłca na prawie niemieckim	KMp 2, nr 594
1328	Urso, <i>roztropny</i>	Michał, opat klasztoru w Tyńcu	wieś Pilzno w ziemi wiślickiej	KMp 1, nr 177
1328	Piotr z Dębna	Jan, biskup krakowski	kolonizacja lasu nad Brzeźnicą	KK 2, nr 244
1329	Zammelo, <i>mieszczanin krakowski</i>	król Władysław Łokietek	nadanie wójtostwa w Szydłowie po poprzednim wójcie	KMp 2, nr 597
1329	Herman, <i>mistrz witraży, roztropny</i>	król Władysław Łokietek	kolonizacja lasu koło Hutnicy, między Radwanowicami a Będkowicami	KMp 1, nr 181
1329	Piotr, syn Eustachego z Lusławic, <i>za zasługi dla kanclerza Zbigniewa</i>	król Władysław Łokietek, na prośbę kanclerza Zbigniewa	lokacja wsi Lusławice	KMp 1, nr 182
1329	Stefan, <i>roztropny</i>	Maciej, biskup wrocławski	lokacja wsi Nieskorzów	KMp 2, nr 598
1329	Marcin, <i>sołtys nasz wsi Radnawa</i>	Piotr, Mścigniew i Włodek, dziedzice wsi Mikołajowice	lokacja wsi Radnawa	KMp 2, nr 599

** Andrzej, wójt Nowego Targu, występuje jako świadek.

1329	Dominik, dziedzic Pstroszyc, za zasługi dla króla	król Władysław Łokietek	prawo lokacji wsi Pstroszycy i osadzenia w niej sołtysa i kolonistów	KMp 2, nr 600
1330	Krystyn, <i>roztropny, sołtys z starej wsi Psrebity (Przebyty)</i>	Katarzyna, przeorysza klasztoru w Starym Sączu	lokacja wsi Kamienica nad Zbludzą	KMp 2, nr 601
1330	Jaśko Brunowicz, dziedzic Sobolowa	król Władysław Łokietek	lokowanie trzech swoich wsi i prawo założenia wsi na terenie wskazanych przez króla lasów	KMp 1, nr 183
1331	bracia Jaśko z Okocimia i Piotr z Brzeżnicy, <i>roztropni</i>	Jan, biskup krakowski	kolonizacja lasu <i>Weluna</i> (wieś Jaworsko)	KK 2, nr 246
1332	Zdzisław, <i>roztropny</i>	Jan, biskup krakowski	lokacja wsi Wzdół	KK 2, nr 247
1332	Jan z Kurzelowa, <i>roztropny</i>	Jolanta, przeorysza klasztoru klarysek w Krakowie	nadanie sołectwa we wsiach Grabiec i Bonowice	KMp 1, nr 189
przed 1333	Wojśław, <i>wójt w Czchowcie</i>	król Władysław Łokietek	lokacja miasta Czchowa	ZDM 1, nr 31
przed 1333	Ulko	król Władysław Łokietek	lokacja miasta Starego Radomia	LS, nr 169
1333	Mikołaj zwany <i>Kuznich</i>	Dionizy, opat klasztoru w Szczyrzycu	lokacja wsi Ludźmierz	KMp 1, nr 194
1333	Konrad, <i>wójt Lipnika, roztropny</i>	Spicimir, kasztelan krakowski	kolonizacja na terenie lasu w Skrzyszowie	ASang. 2, nr 14

W powyższej tabeli zestawiono dane pochodzące ze 114 źródeł, w większości dokumentów. Na ich podstawie można zidentyfikować grupę około 143 zasadźców. Podanie dokładnej ich liczby jest utrudnione, gdyż kilka różnych lokacji było podejmowanych przez te same osoby, jak Henryk i Gerard z Krakowa, Ditmar Wolk, Walter z Krakowa, Jaśko (Jeszko), wójt krakowski, Bertold ze Starego Sącza. Zaliczam do tej grupy także Uciecha, zakładając, że wystąpił on również pod zniekształconym przez skrybę imieniem *Wcesz* (jako zasadźca z ramienia księcia Bolesława w 1276 r.⁶²), a także Mikołaja z Sącza i Konrada z Lipnicy. Na konto wymienionych tu zasadźców można wpisać więcej niż jedną lokację.

Pochodzenie geograficzne i społeczne zasadźców

Rozpatrując grupę zasadźców pod względem pochodzenia geograficznego, w pierwszej kolejności zajmę się osobami spoza Małopolski. Dostrzec można, że w czteroosobowej spółce zasadźców Bochni dwóch ewidentnie wywodziło

⁶² K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 458, odczytuje *Wcesz* jako Uciech.

się z miast śląskich – Mikołaj z Legnicy i Mikołaj z Głubczyc. Miasta te dzieli spora dległość i różna przynależność diecezjalna (Legnica – wrocławska, Głubczyce – ołomuniecka). Co oznaczały nazwy pozostałych dwu miejscowości – *Kyow* i *Slup* – możemy się tylko domyślać na podstawie podobieństwa nazw. *Kyow* raczej nie powinien być utożsamiany z Kijowem⁶³, nie udało mi się jednak odszukać podobnej nazwy na Śląsku, chyba że jest to zniekształcona nazwa wsi Kujawy w ziemi opolskiej. Wskazać można również na wieś Kijewo koło Środy Wielkopolskiej. *Slup* hipotetycznie identyfikuję ze wsią Słup koło śląskiego Jawora.

Odnotowane w dokumentach jako miejsca pochodzenia zasadźców miasta śląskie to Nysa (sędzia, czyli sołtys nyski Jakub, współzasadzca Krakowa)⁶⁴, Bytom (Fryczko) i Cieszyn (Henryk)⁶⁵. Do zasadźców wywodzących się ze Śląska należy zaliczyć także realizujących lokację Krakowa dwóch wrocławian, Ditmara Wolka i Gedkę Stillwojta, aczkolwiek w dokumentach małopolskich występują oni bez geograficznego określenia⁶⁶. W sumie można zidentyfikować siedmiu zasadźców wywodzących się ze Śląska (ósmym byłby Mikołaj *de Kyow*).

Na drugim miejscu pod względem liczebności sytuują się czterej zasadźcy ze Spisza, mianowicie z miast Kieżmark, Podoliniec i *Sanctus Wladislaus*, czyli Spiski Czwartek⁶⁷, oraz ze wsi *Bramdorf*, identyfikowanej z Abrahamowicami koło Kieżmarku⁶⁸. Zasadzca klasztornego miasta Brzeska (Nowe Brzesko), piszący się *de Slesin*, pochodził być może z miasteczka Ślesin w Wielkopolsce. Przypuszczam, że poza Małopolską powinniśmy się doszukiwać lokalizacji miejscowości *Moravcze* (wieś Morawce w województwie łęczyckim?). Udział zasadźców spoza Małopolski w lokacjach małopolskich szacuję na około 10%. Wśród zasadźców przeprowadzających lokacje i otrzymujących sołectwa/wójtostwa w badanym okresie dominują osoby określane od miast i wsi małopolskich. Można także wysunąć ważny wniosek, że w okresie 1227–1333 wśród zasadźców

⁶³ Zob. F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 211. Jako Mikołaj z Kijowa, ale bez objaśnienia, w pracy M. Załęskiej, *Wójtostwa dziedziczne...*, s. 28, tam także bez objaśnienia Słupa jako miejsce pochodzenia Henryka, ojca Idziego. K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 98, wymienia przybyłych ze Śląska Mikołaja z Legnicy i „jego towarzyszy”, ale ich nie identyfikuje. K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 451, odczytuje pochodzenie Idziego „ze Słupi”, ale nie podaje domniemanej lokalizacji, natomiast bez próby identyfikacji pozostawia *Kyow*.

⁶⁴ K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 449. Nysa była jednym z najwcześniej lokowanych miast na Śląsku. Sołtys nyski imieniem Piotr występował jako zasadzca w ziemi nyskiej już w 1237 r., B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 51.

⁶⁵ Nie wliczam tu Kietrza, jest to bowiem kwalifikator pośredni, a mianowicie określenie pochodzenia mieszczanina krakowskiego (Ditmara).

⁶⁶ Zob. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 165–166 (tam literatura); M. Goliński, *Biogramy mieszczan wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995, passim. Ostatnio o wrocławskich epizodach z życia Ditmara Wolka i Gedki Stilvoyta pisze K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 448–449. Nie podejmuję w tym miejscu tezy o rzekomej identyczności Ditmara Wolka z Ditmarem zwanym Rutenus.

⁶⁷ M. Homza, *Politické dejiny Spiša do začatku 14. storočia*, [w:] *Historia Scepusi*, t. 1, red. M. Homza, S.A. Sroka, Bratysława–Kraków 2009, s. 156.

⁶⁸ W 1323 r. jako sołtys wsi klasztoru starsądeckiego wystąpił Mikołaj z *Bramdorf* (identyfikację z Abrahamowicami przyjmuję za wydawcą dokumentu). Wystąpił tam także sołtys Erhard z żoną Katarzyną (KMp 2, nr 584).

nie było poza Spiszakami osób spoza ziem polskich. Kierowanie procesem lokacji odbyło się zatem rodzinnymi siłami (wliczając w to, rzecz jasna, Ślązaków).

Miejscowości, od których byli określani małopolscy zasadzcy, przedstawię w powiązaniu z danymi lub domysłami o ich pochodzeniu społecznym. Tu wnioskowanie jest trudniejsze niż ukazanie geograficznego pochodzenia zasadzców działających w Małopolsce. Przyczyną trudności jest brak w większości przypadków określeń wskazujących na przynależność stanowią lokatorów. Pisano w literaturze przedmiotu o mieszczańach chętnie podejmujących lokacje w celu inwestowania kapitału i w nadziei na awans⁶⁹. Znajduje to pełne potwierdzenie w Małopolsce badanego okresu. Stwierdzić można, że wybijającą się pod względem liczebności grupę zasadzców wyłoniło mieszczaństwo krakowskie⁷⁰. Największą aktywność przejawiali bracia Henryk i Gerard Borusowie, którzy w sumie otrzymali zlecenia na lokacje czterech wsi⁷¹. Sam Gerard, o którym skądinąd wiadomo, że był rajcą krakowskim, przeprowadził lokację miasta Miechowa. Inni krakowianie-zasadzcy są wielokrotnie odnotowywani w źródłach Krakowa⁷². Należeli, podobnie jak wspomniani Borusowie, do elity władzy: rajca Walter kuśnierz, wójt Jaško i jego brat, rajca Hysinbold, rajca Piotr, syn Morycy, Ditmar z Kietrza z synem Krystianem (ławnikiem), Witek, żupnik książęcy⁷³. Doskonale znani źródłom krakowskim są także sołtysi wsi opactw tynieckich – rajcy Zuderman, Walter (wspomniany wyżej), Jan, Jakub, Paczołd, Hejncza z Kietrza oraz wójtowie Henryk i Jaško (ten drugi był wspomniany wyżej). Zasadzca Stefan Piegza jest zapewne tożsamy z krakowskim mieszczańinem, zapisanym w 1317 r. jako Stefan Pexa, właścicielem domu przy krakowskim Rynku⁷⁴, a więc również przedstawicielem finansowej elity. Należał do niej także Marcin, *magister lekarz*, syn Rinolda z Krakowa, który otrzymał sołectwo wsi Michałowice⁷⁵. Z zapiski z 1319 r. wiadomo, że miał prawa do domu przy

⁶⁹ O inwestycjach kapitału i chęci „awansu” pisał B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 52. Zagadnienie awansu mieszczań jako skutku udanej lokacji mogłoby się stać przedmiotem odrębnego studium, w którym należałoby postawić pytanie o ewentualny związek między wejściem mieszczań-sołtysów w posiadanie ziemi a nobilitacjami w rodzinach, z których wywodzili się zasadzcy.

⁷⁰ Wzorzec krakowski był najczęściej stosowanym modelem lokacji małopolskich po 1257 r., K. Kamińska *Lokacje miast...*, s. 97.

⁷¹ O ich lokacji Bronowic zob. K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlawy...*, s. 457.

⁷² Identyfikacje mieszczań krakowskich, pełnionych przez nich urzędów itd. na podstawie zestawień w książkach J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy...*, i M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010 (w obu pracach dokumentacja źródłowa i literatura).

⁷³ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 120, powołując się na dokument księcia Leszka Czarnego z 1286 r., twierdził, że był on mieszczańinem krakowskim. Dokument z 1286 r. (KPol 3, nr 15 i 63) nie zawiera informacji, że Witek był mieszczańinem krakowskim. Witek z Sandomierza poświadczony jest jednak w 1300 r. jako właściciel gruntu pod Krakowem, a w 1302 r. – jako właściciel jatki rzeźniczej w Krakowie (KRK, nr 4, 21). Syn Witka, Konrad, miał posesję przy ul. św. Szczepana (KRK, nr 21). W 1318 r. wspomina się o domu przy Rynku należącym niegdyś do Witka (KRK, nr 471).

⁷⁴ KRK, nr 422.

⁷⁵ Źródła o sołectwie michałowickim zbiera A. Marzec, *Michałowice*, [w:] SHG, cz. 4, z. 2, Kraków 2009, s. 299.

Rynku⁷⁶. Jego ojcem mógł być mieszczanin Rinold, poświadczony w 1261 r. jako właściciel dwóch wsi w ziemi krakowskiej⁷⁷, zapewne tożsamy z późniejszym rajcą Rejnoldem⁷⁸. Do mieszczan krakowskich zaliczyć chyba można także Etwena, wójta Dobczyc, choć pojawił się na kartach ksiąg miejskich tylko raz, gdy jego żona wydawała dyspozycję co do swojego majątku w Krakowie⁷⁹, jak i Teodoryka, wójta Wodzisławia, odnotowanego w 1317 r. Nie występują natomiast w księgach miejskich Krakowa trzej zasadźcy, których dokumenty lokacyjne określają jako mieszczan krakowskich – to Hulman⁸⁰, Jan zwany Stepko oraz Zammel, założyciel Szydłowa. Z tego też powodu o ich pozycji w stolicy nie da się nic powiedzieć. Wolfram i jego brat Hilary, założyciele Wolbromia, poświadczeni są w księgach miejskich Krakowa⁸¹. Ich ojciec Mikołaj zmarł przed 9 XII 1323 r. i wówczas przed sądem ławniczym przeprowadzono podział majątku⁸². Już dawno temu wysunięto domysł, że Wolfram, zasadźca Wolbromia, był podrządcą krakowskim, poświadczonym na tym urzędzie w 1338 r.⁸³ Na tej podstawie można wnioskować, że mieszczanin Wolfram przeprowadził wraz z bratem lokację królewskiego miasta Wolbromia, a to udane przedsięwzięcie było przyczyną wynagrodzenia go urzędem przez króla Kazimierza. Wskazano w literaturze, że krakowskiego pochodzenia mógł być niejaki *Wirik*, prawdopodobny zasadźca Tarczka⁸⁴. Może to być zniekształcona forma nazwiska Winrich, które nosiła rodzina rajców krakowskich w czasach Władysława Łokietka. Hipotetycznie zaliczam do stołecznego mieszczaństwa także zasadźcę Hermana, *mistrza witraży*, a to na tej podstawie, że Kraków był ośrodkiem ich produkcji, jak również uznaję za zasadźcę ponawiającego lokację Zammelona (omówionego wyżej). Jako domniemany mieszczanin jawi się także Lambert, syn Baldwina, zasadźca wykonujący zlecenie klasztoru w Imbramowicach⁸⁵. Wśród mieszczan krakowskich poświadczane są osoby o imionach Lambert, jak i Baldwin⁸⁶, toteż – z uwagi na ich rzadkość – zasadźcę Lamberta, syna

⁷⁶ KRK, nr 553.

⁷⁷ KPol 3, nr 38.

⁷⁸ ZMog., nr 35.

⁷⁹ KRK, nr 147.

⁸⁰ Dopiero z 1368 r. i z późniejszych lat znany jest rajca Ulman Leytman (KMK 2, nr 386), w 1369 r. jako Ulman Leytmani, czyli syn Leytmana (KRK, nr 1705). Zapiska ta nie daje niestety nic więcej poza to, że nazwisko Ulman było w Krakowie znane.

⁸¹ J. Laberschek, *Dłużec*, [w:] SHG, cz. 1, Wrocław 1985, s. 559.

⁸² KRK, nr 703.

⁸³ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, Kraków 1913, s. 54. Jako podrządcę krakowskiego wymienia go zapiska z 1338 r. (KRK, nr 1273).

⁸⁴ J. Ptaśnik, *Studia...*, s. 53.

⁸⁵ J. Laberschek, *Dłubnia*, [w:] SHG, cz. 1, Wrocław 1985, s. 549, gdzie pominięto imię ojca. Wydawca dokumentu DImbr., nr 8 zwraca uwagę na Lamberta, brata Roberta, który świadkuje na dokumencie sołtysa Jana z dóbr klasztoru skalskiego w 1275 r. (KMP 1, nr 87), i stwierdza, że jest on tożsamy z Lambertem, synem Baldwina. Identyfikacja ta nie jest przekonująca. Trzeba bowiem wskazać na dokument przeorowskiej skalskiej Anny z 1274 r., gdzie wśród świadków jest zarządca klasztoru Lambek (to spolszczona forma Lamberta). Uważam, że Lambert, syn Baldwina i zarządca skalski Lambert, brat Roberta to różne osoby.

⁸⁶ KRK, nr 154, 654.

Baldwina, również zaliczam do mieszczan krakowskich. Łącznie można się zatem doliczyć 27 zasadźców wywodzących się z mieszczaństwa stołecznego, którzy podejmowali lokacje na terenie Małopolski w okresie do roku 1333⁸⁷. Stanowi to około 19% wszystkich zidentyfikowanych zasadźców.

Do mieszczan zaliczam także przejawiającą aktywność osadniczą rodzinę wójtów Starego Sącza. Wybija się tutaj Bertold, podejmujący lokację samodzielnie w 1291 r.⁸⁸, a w rok później wraz z Arnoldem i innymi braćmi zakładający Nowy Sącz. Byli oni synami Tylmana, wójta Starego Sącza⁸⁹. Bertold i Arnold zmarli przed 1306 r., gdyż potwierdzenie księcia Władysława Łokietka z 1306 r. wymienia Ludwika, syna Tylmana, i Mikołaja, syna Bertolda⁹⁰. Obaj, Mikołaj i Ludwik, dzierżyli wójtostwo Starego Sącza i podejmowali lokacje. Wójt Mikołaj był w 1336 r. wynagradzany przez królową Jadwigę, *panią sądecką*⁹¹. W omawianym okresie widoczny jest także początek aktywności osadniczej przedstawicieli mieszczaństwa Nowego Sącza w osobach Jana Bogacza i rzeźnika Jana, zwanego Białym⁹², ale apogeum działalności osadniczej nowosądeczan przypada dopiero na czasy króla Kazimierza Wielkiego⁹³.

Lokacje przeprowadzane przez mieszczan innych miast małopolskich jawią się jako incydentalne. Sandomierz, drugie co do wielkości miasto w Małopolsce, wyłonił tylko dwóch mieszczan-zasadźców. Byli to wójtowie Marek i jego syn Robert. Po jednym zasadźcy wywodziło się z Olkusza (Henryk), Sławkowa (Tomasz) i Kurzelowa (Jan). Należy jednak zaznaczyć, że mieszczan-zasadźców było niewątpliwie więcej, ale z powodu braku dokładności w dokumentach trudno jest ich sklasyfikować.

Szukając innych mieszczan-zasadźców, zwróciłem uwagę, idąc za wskazaniami literatury⁹⁴, na stosunkowo licznie występujący kwalifikator *discretus* (*roztropny*), który jest najczęściej stosowany wobec zasadźców. Występuje 23 razy, a w 8 przypadkach wzbogacony jest bliskoznacznym terminem *providus* (*opatrzny*). W sytuacjach, kiedy występuje on w dokumencie, wprowadziłem go do tabeli w polskim brzmieniu. Użycie tego kwalifikatora przy zasadźcach piszących się z Bytomia, Olkusza, Nowego Sącza, Cieszyna, ze Spiskiego Czwartku (*Sanctus Wladislaus*), z Opatowca, a więc przy mieszczanach, sugeruje, że odnosi się on do tego stanu społecznego. Towarzyszył także mieszczanom krakowskim

⁸⁷ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 52, szacował w odniesieniu do „okolic Krakowa”, że lokacje podjęło 11 mieszczan krakowskich.

⁸⁸ A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*, s. 142, uznał go błędnie za wójta sandomierskiego. O roli Bertolda w działaniach osadniczych pisał już R. Grodecki, *Studia nad dziejami gospodarczymi Polski XII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1915, t. 29, s. 259–260.

⁸⁹ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 143; K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 99.

⁹⁰ Z. Noga, *Władze miejskie*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 122–123, na podstawie KMp 1, nr 136.

⁹¹ Otrzymał wówczas prawo do kolonizacji doliny rzeki Kamienicy w ziemi sądeckiej i w przyszłości sołectwo (KMp 1, nr 203).

⁹² O nim A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 296, jako o założycielu wsi Rajbrot.

⁹³ A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna...*, s. 76, pisała o „promieniowaniu” osadniczym Nowego Sącza. Wymieniane przez nią inicjatywy osadnicze, w których nowosądeczanie byli zasadźcami, pochodzą z okresu po 1333 r.

⁹⁴ A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*

Hulmanowi i Stefanowi Piegzie, jednak przy większości zasadźców, o których wiadomo z całą pewnością, że wywodzili się ze stołecznego mieszczaństwa, kwalifikator *roztropny/opatrzny* nie został w dokumentach użyty. Kwalifikator ten widnieje jednak także przy zasadźcach, których określano poprzez podanie nazwy wsi (Jan z Okocimia, Piotr z Brzeźnicy, Gal i Radosz z Lisiej Góry, Bratek z *Morawcze*, Jan z Radoszowa), co z kolei sugeruje, że był on używany nie tylko w stosunku do mieszczan. I wreszcie określenie to występuje przy osobach znanych tylko z imion: Henryk Scik, Sobkowicz, Bogun, Wroto, Marcin, Paweł, Urso, Stefan, Krystyn, sołtys wsi Przebyty, i Zdzisław, lub pełnionej funkcji, jak występujący w 1333 r. Konrad, wójt Lipnicy Murowanej (w dokumencie jako wójt *Lipnika*). Jako *roztropny* występuje także niejaki Sąd, komornik wojewody sandomierskiego. Identyfikowanie pochodzenia społecznego poprzez ten kwalifikator napotyka zatem na pewne ryzyko. Wpływało to już dawniej na wahania autorów próbujących ich identyfikować – *vir discretus* Sobkowicz, działający z ramienia klasztoru starszadeckiego, uważany jest za mieszczanina, podobnie jak Paweł, działający nad Czarnym Dunajcem⁹⁵, zaś równie *roztropny* Urso, zasadźca wsi Pilzno, takiej identyfikacji się nie doczekał⁹⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że wśród tych, których określono jako *discreti viri*, byli mieszczanie, ale podanie ich liczby na podstawie tego kwalifikatora jest moim zdaniem niemożliwe. Za mieszczan można natomiast uznać posiadaczy wójtostw – Gotkina w Skaryszewie, Gotfryda w Nowym Brzesku, Macieja w Połańcu, Andrzeja w Nowym Targu, Wojsława w Czchowie, Konrada w Lipnicy Murowanej.

W czterech przypadkach na podstawie jednoznacznego kwalifikatora użytego w dokumentach można stwierdzić, że podejmujący lokację byli chłopami (Czadomisz z bratem Piotrem, Adam z synem Bratkiem), wliczając w to także przypisańców wsi biskupiej Świętosława i Radosza, syna Stanka⁹⁷. Do grupy zasadźców-chłopów można ostrożnie zaliczyć także tych, przy których źródło określa podanie nazwy wsi jako ich identyfikację. Byliby to Ciesz z Chochorowic (koło Nowego Sącza), Jaśko z Okocimia (koło Brzeska) i Piotr z Brzeźnicy (koło Brzeska), Piotr, syn Eustachego z Lusławic (koło Tarnowa), Piotr z Dębna (koło Wojnicza), Maciej Węgier z Myślica (koło Starego Sącza)⁹⁸, Mikołaj z Jurkowa (koło Czchowa), Gal i Radosz z Lisiej Góry (koło Tarnowa), Jan z Radoszowa (koło Kielc) i Świętek, syn Czacha z *Bnyard* (niezidentyfikowane). Łącznie około 16 osób⁹⁹, co daje około 11% ogółu.

⁹⁵ A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*, s. 144 (w tabeli figuruje jako mieszczanin).

⁹⁶ Ibidem, Urso nie figuruje w tabeli jako mieszczanin, jest bez objaśnienia. Ursona, zasadźcę Pilzna, wzmiankuje F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 98, ale pisze, że jest on bliżej nieznan.

⁹⁷ O nich krótko B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 51, jako o przykładzie chłopów-zasadźców. O lokacji Jagrotu zob. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jangrot*, [w:] SHG, cz. 2, z. 2, Wrocław 1989, s. 204–205.

⁹⁸ Występuje jako świadek na dokumencie księżnej Gryfiny z 1301 r., zob. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sąddeczyzna...*, s. 150.

⁹⁹ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 46 i 51, zwracał uwagę na licznych chłopów-zasadźców na pierwszym etapie lokacji podejmowanych na Połabiu i zmniejszenie się tej grupy w okresie nasilenia procesu lokacyjnego.

Jako przyjmujące zlecenia na lokację pojawiają się w dokumentach osoby ze stanu duchownego. Pierwsza z nich to kapelan Maciej, będący zarazem zarządcą majątku księżnej sudeckiej. W 1282 r. zezwolenie na lokację miasta Brzeźnicy koło Bochni otrzymał od klasztoru w Staniątkach Hartmund, określony jako kapelan z Bochni, ten zaś oddał to sołectwo swojemu krewnemu Janowi¹⁰⁰. Przypuszczać należy, że to nie kapłan Hartmund zwoływał osadników i przeprowadzał pomiary, lecz ów Jan, bliżej niestety nieznanymi. Skądinąd wiadomo, że lekarz Marcin, syn Rinolda z Krakowa, sołtys Michałowic, również był duchownym.

W literaturze przedmiotu zwrócono uwagę, że w rolę zasadźców wchodził także rycerz¹⁰¹. Rycerzami odbierającymi zlecenia na lokacje byli Kosma, Jan, syn dziedzica Krzczonowa i Piotr Kunicki. O tych trzech rycerzach można twierdzić, że źródła ukazują ich w roli zasadźców. Gdyby na nich poprzestać, musielibyśmy stwierdzić, że udział rycerzy był na poziomie 2% ogółu zasadźców, co wydaje się szacowaniem zdecydowanie za niskim. Wskazywałem wyżej na grupę dziedziców, którzy odbierali zezwolenia na lokacje. Byli to Hensir i Piotr, dziedzice Dubia, Dominik Pieniążek z Iwanowic, Zdieszław, syn Sambora, Floszka z Pleszowa z synami Mikołajem i Leonardem, Dzierżek i Stasz, dziedzice Bejsc, Mszczuj, dziedzic Dębna, Wierzchosława z Zalasu, bracia Bogusz i Jeszko oraz Dominik z Pstroszyc. Hipotetycznie włączyłem ich do grupy zasadźców i wówczas bezpośredni udział rycerzy w przedsięwzięciach lokacyjnych szacować by można na około 17 osób, czyli około 12%, tj. zbliżony od udziału chłopów. Rycerzy podejmujących lokacje było więcej, ukażą ich w kontekście rozważań nad miejscem poszczególnych zasadźców w otoczeniu osób zlecających lokacje.

Zasadźcy a zlecający lokacje

Co decydowało o tym, że zlecający lokację wyznaczał tę, a nie inną osobę do jej przeprowadzenia? Próba odpowiedzi na to pytanie musi uwzględniać poszukiwanie śladów kontaktów, związków czy relacji, jakie łączyły osoby zasadźców z osobami lub instytucjami zlecającymi lokacje. Najwcześniejszym poświadczonym w źródłach zasadźcą w Małopolsce jest sołtys krakowski Piotr, który objął ten urząd przed 1227 r., a sprawował go jeszcze w 1230 r.¹⁰² Należał do stanu rycerskiego (posiadał wieś pod Krakowem) i przypisuje się mu przeprowadzenie lokacji Krakowa na polecenie księcia Leszka Białego¹⁰³. Identyfikowany jest z Piotrem, zarządcą krakowskich dóbr książęcych, zapoczątkowuje więc grupę zasadźców wywodzących się z urzędników, względnie z osób związanych z dworem.

Wśród zasadźców realizujących zlecenia księcia Bolesława Wstydliwego nie dostrzegam jednak nikogo, kto byłby urzędnikiem dworu. Grupa ta jest zdominowana przez mieszczan, których już wyżej wymieniałem imiennie.

¹⁰⁰ KPol, 3 nr 58. Por. F. Sikora, *Brzeźnica...*, s. 254.

¹⁰¹ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 53, ale tylko na przykładach niemieckich, czeskich i śląskich.

¹⁰² ZMog., nr 11. Jedyny, którego imię umieszcza S. Kuraś, *Przywileje prawa...*, s. 171.

¹⁰³ J. Rajman, *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona*, [w:] *Spółczesność Polski Średniowiecznej*, t. 12, red. S. Górzyński, Warszawa 2012, s. 47–68.

Zasadzcami działającymi z woli księżnej Kingi byli Henryk Scik i Henryk ze Spiskiego Czwartku (*de sancto Wladislawo*), którzy podjęli lokację w 1276 r.¹⁰⁴, podobnie jak Przybysław w 1279 r.¹⁰⁵ Z administracją księcia Leszka Czarnego wiązać należy żupnika książęcego Witka, zasadzcę Sandomierza¹⁰⁶. Przemysław II, jako książę krakowski, wystawił w 1290 r. dokument dla dwóch znanych zasadzców, mieszczan krakowskich Henryka i Gerarda, w którym nazywa ich *swoimi umiłowanymi wiernymi*, i dziękując za liczne usługi, przyznaje im część dochodu związanego z urzędem wojskiego¹⁰⁷.

Z dworem księżnej Gryfiny, zarazem nieformalnej przełożonej klasztoru klarysek w Starym Sączu, związani byli zarządca Maciej (jednocześnie kapelan), znany z 1293 r., oraz Waclaw, określony jako jej *sluga* (w rozumieniu niższej rangi urzędnika dworskiego).

Z grona zarządców majątku monarszego Władysława Łokietka wywodzili się Maciej, wójt Opatowca, zasadzca Lublina w 1317 r.¹⁰⁸, oraz Andrzej, pełniący urząd łowczego na dworze króla Władysława Łokietka¹⁰⁹. Mikołaja i Leonarda można, w ślad za źródłem, określić jako niższych urzędników (*ministeri*) na dworze tego monarchy. Inni *locatores* realizujący zlecenia Łokietka nie wykazują związków z dworem, z wyjątkiem domniemanego zasadzcy Zdzesława, syna Sambora, który został określony jako dworzanin. Niejaki Sąd był komornikiem na dworze wojewody sandomierskiego Nawoja herbu Topór.

Można zidentyfikować grupę zasadzców pracujących dla poszczególnych klasztorów. Tyniec, Mogiła i Miechów korzystały z usług mieszczan krakowskich, czego przykładem są bracia Henryk i Gerard Borusowie, realizujący zlecenia wszystkich wymienionych tu instytucji kościelnych. O wyborze Borusów, których doceniał także książę Przemysław II, decydowała zatem fachowość i kapitał, można ich także znaleźć na listach świadków dokumentów wystawianych przez klasztory. Zasadzcami z ramienia klasztoru miechowskiego byli także Gotkin, Marcin, *magister lekarz*, syn Rinolda z Krakowa oraz Henryk, *młodszy z Kieżmarku*. W grupie sołtysów wsi opactwa tynieckiego, których ujmuję jako ich hipotetycznych zasadzców, odnajdujemy wójtów i rajców krakowskich sprzed

¹⁰⁴ K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 458.

¹⁰⁵ ZDM 1, nr 5. Przybysław znany jest tylko z tego dokumentu, toteż M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 176, mógł tylko snuć domysły, że był on Polakiem i zajmował się sprawami majątkowymi dominium sądeckiego księżnej Kingi.

¹⁰⁶ J. Ptaśnik, *Studia...*, s. 36.

¹⁰⁷ KMp 1, nr 118.

¹⁰⁸ Maciej z Opatowca należy do postaci często omawianych, por.: K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 104; F. Kiryk, *Urbanizacja rejonu...*, s. 237 (tam literatura i streszczenie dyskusji na temat tego, czy Lublin rzeczywiście zaczęto zakładać dopiero w 1317 r.). A. Marzec, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Wladyslawa Lokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 105, zalicza go enigmatycznie do „niereprezentujących społeczności rycerskiej”, o jego działalności pisze także na s. 109 i 246 (gdzie pod błędnym imieniem Mikołaj). O Mikołaju z Opatowca ostatnio A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 294.

¹⁰⁹ *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku, Spisy*, oprac. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 75–76, dopuszczają, że w przypadku Andrzeja *venator* oznacza nie łowczego, a łowcę. Domysł ten nie jest, moim zdaniem, przekonujący.

twz. buntu wójta Alberta. W kręgu opactwa cystersów w Szczyrzycu znajdował się Paweł, przeprowadzający lokacje nad Dunajcem¹¹⁰.

Interesującym przykładem jest działający z ramienia klasztoru skalskiego zasadzca Uciech, o którym zachowała się cenna wiadomość, że był bratem Krystiana, jednego z franciszkanów. Nie podano, o który klasztor chodziło, ale można przypuszczać, że ów zakonnik Krystian pełnił służbę duszpasterską przy konwencie siostr w Skale. Inni zasadzcy pracujący dla tego klasztoru to Ditmar Wolk, lokujący miasto Skalę¹¹¹, i Jan z Radoszowa, zasadzca Zadroża¹¹².

Zasadzcy związani z księżnymi sądeckimi i z klasztorem klarysek w Starym Sączu¹¹³ stanowią 20-osobową grupę. Byli to: Henryk, sołtys Podolińca, Swarek, Goły, Sieciech, Dobrosz, Bratek, Jakub, syn Zbiluta, i Jan, syn Wipelka, Sobkowicz, kmiecie Czadomisz i jego brat Piotr, Marek i Stefan Cys, Świętek, syn Czacha z *Bnyard* (niezidentyfikowane), Hinko zwany Czarny, Mikołaj, sołtys *Bramsdorf*, i dzieci Soblina zwanego Sramna, Maciej Węgier z Myśłca i syn jego Mikołaj, Krystyn, *sołtys z starej wsi Przebyty (Psrebiti)*¹¹⁴. Osobą szczególnie docenianą przez księżne sądeckie i klasztor klarysek był Henryk, występujący w dokumentach jako *sołtys Podolińca*, choć poprawnie należałoby go tytułować wójtem. Od około 1288 r. podejmował działania lokacyjne z ramienia księżnej Kingi¹¹⁵. W uznaniu zasług liczne dochody przyznał mu w 1292 r. książę krakowski i król Czech Waclaw II¹¹⁶, co wskazuje na to, że Henryk, wójt Podolińca, był jedną z najbardziej znaczących postaci na rynku pracy zasadzców. O Macieju Węgru z Myśłca wiadomo skądinąd, że doświadczył cudu za wstawiennictwem błogosławionej Kingi¹¹⁷, zaś Stefan Cys został odnotowany pod ogólnikowym określeniem *famulus noster*, które wszakże pozwala go zaliczyć do ludzi w służbie klasztoru¹¹⁸.

¹¹⁰ A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 142–143, cystersi lokują Długopole, Ludźmierz i Krauszów.

¹¹¹ K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy...*, s. 455.

¹¹² Jan z Radoszowa jest niewątpliwie tożsamy ze wzmiankowanym w 1275 r. sołtysiem Janem, który sprzedaje część sołectwa Godkowi, swojemu ojcu (KMp 1, nr 87).

¹¹³ Kolonizacja dóbr klarysek starosądeckich rozpoczęła się w drugiej połowie XIII w. – S. Plaza, *Sołectwa w powiecie...*, s. 86.

¹¹⁴ M. Wilamowski, *Kamienica*, [w:] SGH, cz. 2 z. 2, Wrocław 1991, s. 392–393. W. Pierzga, *Skąd przybył Krystyn zasadzca Kamienicy Gorczańskiej?*, „Almanach Łącki” 2013, nr 19, s. 89–92, uważa, że *Psrebiti* wydawca błędnie odczytał zamiast *Porebiti* i identyfikuje Krystyna jako sołtysa wsi Poręba Wielka koło Niedźwiedzia.

¹¹⁵ KMp 2, nr 512. Henryk występuje na noszącym datę 1244 r. falsyfikacie, w którym książę Bolesław Wstydlivy za wieloletnią służbę nadaje mu sołectwo w Podolińcu nad Popradem (AGZ 1, nr 1). Por. J. Benko, *Problém pravosti podolineckej listiny z roku 1244*, „Slovenská Archivistika” 1968, t. 3, nr 2, s. 314–329. M. Barański, *Dominium sądeckie...*, s. 178, podtrzymał tezę o falsyfikacie.

¹¹⁶ AGZ 3, nr 1.

¹¹⁷ *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4: *Vita beati Kyngae*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1884, s. 735.

¹¹⁸ Cenne uwagi o sołtysach klasztoru starosądeckiego przedstawił M. Barański, *Dominium sądeckie...*, s. 174, 190–191.

Spółki

W literaturze przedmiotu pojawiły się określenia „przedsiębiorcy lokacyjni” i „spółki zasadźców”¹¹⁹. Spółka lokująca Bochnię w 1253 r. składała się z czterech osób¹²⁰. Główną rolę odgrywał w niej Mikołaj, syn Volkmara z Legnicy, na co wskazuje fakt, że w dokumencie został wymieniony na pierwszym miejscu i wspomina się o jego uprawnieniach jeszcze dwukrotnie¹²¹. W 1292 r. czteroosobowa spółka blisko ze sobą spokrewnionych osób lokowała Nowy Sącz. Spółka lokująca Kraków składała się z trzech osób: Gedko Stilvoyt, Ditmar zwany Wolk i Jakub, *niegdyś* sędzia z Nysy¹²², a spółki składające się z dwóch braci podjęły się lokacji Wieliczki (1290) i Wolbromia (1323). Podkreśla się w literaturze, że w przypadku lokacji miast problemy, z którymi zasadźcy musieli się uporać, miały bardzo szeroki zakres, stąd też powstawała konieczność powoływania spółek¹²³. Do najpoważniejszych trudności zaliczyć konieczność ściągnięcia osadników, co wiązało się z anonsowaniem nowej lokacji w różnych miejscach, zapewne poprzez wysyłanych na Śląsk albo do Czech heroldów. Ten aspekt lokacji jest szczególnie mocno zaakcentowany w przywileju krakowskim z 1257 r. W przypadku Krakowa i Bochni w zakres działań zasadźców z pewnością wchodziła konieczność dokonania wywłaszczeń za odszkodowaniami¹²⁴, a w Nowym Sączu, lokowanym na polach biskupiej wsi Kamienica, dodatkowym utrudnieniem było zrealizowanie monarszego nakazu przesiedlenia mieszczan ze Starego Sącza (dodajmy od razu, że nie w pełni wykonanego). Dodanie innych obowiązków zasadźców – jak pomiary, wytyczenie sieci urbanistycznej, wybudowanie urządzeń gospodarczych i handlowych – tłumaczyłoby powoływanie spółek po to, aby dzielić się kosztami i zakresami obowiązków. Nawet niewielki Wolbrom założyła spółka składająca się z dwóch braci. W przypadku innych lokacji miejskich spółki jednak nie występują, choć jest możliwe, że na taki wniosek wpływa niedoskonałość podstawy źródłowej. W tym kontekście na podkreślenie zasługuje fakt, że lokacji Sandomierza, drugiego po Krakowie miasta małopolskiego, podjął się jeden człowiek, żupnik krakowski Witek. Wytłumaczenia, dlaczego nie powołał on spółki, szuka się w jego wyjątkowej zamożności¹²⁵. Trudno jednak powiedzieć, na ile ta zamożność żupnika, skądinąd niekwestionowana, była przyczyną podjęcia działań jednoosobowo. Przede wszystkim

¹¹⁹ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 164; T. Lalik, *Zasadźca...*, s. 543.

¹²⁰ KMp 2, nr 439; T. Lalik, *Zasadźca...* i B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 52, pisali o zasadźcach Bochni jako o trzyosobowej spółce. W przypadku Bochni dokument z 1253 r. wymienia cztery osoby.

¹²¹ KMp 2, nr 439; F. Kiryk, *Wójtostwo dziedziczne...*, s. 86, nazywa Mikołaja, syna Volkmara, „głównym wójtem dziedzicznym”.

¹²² Spółka ta była wielokrotnie opisywana w literaturze naukowej, zob.: J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy...*; K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 98; K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlawy...*, s. 448.

¹²³ B. Zientara, *Działalność lokacyjna...*, s. 52.

¹²⁴ M. Załęska, *Wójtostwa dziedziczne...*, s. 32.

¹²⁵ T. Lalik, *Zasadźca...*, s. 543. O lokacji Sandomierza zob. także K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 103.

z powodu braku źródeł nie sposób rozstrzygnąć, czy istotnie u progu lokacji był tam tylko jeden człowiek. Instruktażowy przykład daje Kraków – dzięki przywilejowi z 1257 r. wiadomo, że było w nim trzech zasadźców. Gdyby jednak ten przywilej nie dotrwał do naszych czasów, moglibyśmy sądzić, że był tylko jeden zasadźca, skoro wójtostwo krakowskie w 1264 r. było w rękach niejakiego Raszka, ich spadkobiercy, albo kogoś, kto wykupił wójtostwo. W odniesieniu do Sandomierza dotkliwy jest brak zachowanego przywileju lokacyjnego.

Zasadźcy łączyli się w spółki także przy lokacjach wsi. Trzyosobowa (z jedną kobietą) spółka miała lokować Pleszów i Brzegi. Ponadto mamy dane o siedemnastu spółkach dwuosobowych, sześciu tworzonych przez braci, sześciu tworzonych przez osoby o nieznanym pokrewieństwie, cztery tworzone przez ojca i syna i jedną, w skład której wchodził mąż i żona.

Podsumowanie

Wielki proces zwany kolonizacją na prawie niemieckim, obejmujący przekształcenia wsi i miast, rozpoczął się w Małopolsce w czasach księcia Leszka Białego. Książę ten w 1227 r. udzielił biskupstwu krakowskiemu zezwoleń na sprowadzanie osadników i lokacje na prawie niemieckim¹²⁶, sam zaś doprowadził do powstania pierwszej gminy prawa niemieckiego w Krakowie. Proces lokacji przybrał na sile za rządów jego syna, księcia Bolesława Wstydlwego¹²⁷, kiedy to zostały lokowane Zawichost, Bochnia, ponownie Kraków i dziesiątki innych miast¹²⁸. Największe znaczenie miały lokacje głównych miast małopolskich na prawie niemieckim. Kolejne powstały za panowania Leszka Czarnego (Sandomierz), Przemysła II (Wieliczka i Miechów), Wacława II (Nowy Sącz) i Władysława Łokietka (Dobczyce, Lublin, Czchów, Lelów, Szydłów i Tarnów)¹²⁹. Działalność kolonizacyjną prowadziły poszczególne klasztory, bazując na szczegółowych, jak i generalnych zezwoleniach otrzymywanych od Bolesława Wstydlwego i jego następców na sprowadzanie osadników i lokacje na prawie niemieckim¹³⁰.

¹²⁶ KK 1, nr 17 (zob. wykaz skrótów w przypisie 12). Na osadzanie Niemców około 1227 r. w regionie kieleckim zwracają uwagę A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*, s. 138; S. Kuraś, *Przywileje prawa...*, s. 187; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54. Na inicjatywy lokacyjne w czasach Leszka Białego zwraca uwagę także K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 97. J. Luciński, *Lokacje wsi...*, s. 98, podał, że najstarsze dokumenty lokacyjne pochodzą z połowy XIII w, co jest datacją oczywiście spóźnioną. Także Ł. Lysiak, *Własność sołtysia...*, s. 9, przyjął za termin początkowy połowę XIII w., co eliminuje rozpatrywanie nie tylko pierwszej lokacji Krakowa, ale i początków prawa niemieckiego za księcia Leszka Białego.

¹²⁷ K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 97.

¹²⁸ Rozwój urbanizacji za panowania tego księcia omówił J. Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydlwego*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 381–430. Zob. także K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 103. Dokumenty lokacyjne wsi omówiła K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlwy...*, 2021, s. 443–460.

¹²⁹ A. Berdecka, *Lokacje miast...*, s. 335–344.

¹³⁰ Od księcia Bolesława Wstydlwego ponownie przywileju na lokacje otrzymało w 1273 r. opactwo w Jędrzejowie (KMp 1, nr 84), a w 1275 r. – klasztor norbertanek w Imbramowicach (DImbr., nr 7, zob. wykaz skrótów w przypisie 12). W 1278 książę nadał taki przywilej klasztorowi

W podsumowaniu należy podkreślić, że najstarsze w świetle źródeł rejonu, w których pojawiło się prawo niemieckie, to Kraków oraz skupiska osadnicze wokół Kielc, Ilży i Tarczka. Nasilenie, ewentualnie wznowienie procesu lokacji po zniszczeniach podczas najazdu mongolskiego w 1241 r., jest dostrzegalne w latach pięćdziesiątych XIII w. W tym okresie działalność poświadczonych imiennie zasadzców możemy zauważyć w Bochni, Krakowie i w rejonie rzeki Uszwi, następnie w Nowym Mieście Korczynie, Skaryszewie, Połańcu, ziemi sądeckiej i innych rejonach. Można zatem stwierdzić, że działalność zasadzców przebiegała równolegle w ówczesnym województwie krakowskim (Kraków, Bochnia, Sądeckizna) i sandomierskim (Ilża, Nowe Miasto Korczyn, Skaryszew, Połaniec). Przykładem przesuwania się zasadzców ku wschodowi może być Opatowiec w województwie sandomierskim. Nie jest znany zasadzca tego założonego w 1271 r.¹³¹ miasta, ale piszący się z Opatowca Maciej był założycielem Lublina w 1317 r. Toczy się wprawdzie dyskusja na temat ewentualnych trzynastowiecznych lokacji niektórych miast ziemi lubelskiej (w tym Lublina)¹³², wydaje się jednak, że lubelszczyzna pozostawała do około 1317 r. na uboczu tego procesu. Kolonizację na prawie niemieckim ziemi lubelskiej badacze uznają za słabiej zaawansowaną¹³³.

Zasadzcy wywodzący się z dworu władcy stanowią niewielką grupę, którą szacuję na około 6% ogółu. Wśród zasadzców zdecydowanie dominowali mieszczanie, których udział w całej grupie można oszacować na co najmniej 42% (odsetek ten byłby z pewnością większy, gdyby wliczyć do nich przynajmniej część osób określonych jako *discreti viri*). Odsetek zasadzców, którzy mogli się wywodzić z chłopstwa, szacuję na około 12%, podobnie jak z rycerstwa (11%). Małopolanie, stanowiący około 90%, dominowali liczebnie nad zasadzcami z innych dzielnic państwa polskiego. Poza czterema osobami ze Spisza, nie poświadczono w źródłach zasadzców wywodzących się spoza ziem polskich. Niepolscy zasadzcy pojawiają się częściej w czasach króla Kazimierza Wielkiego.

w Mstowie (KMp 2, nr 485). Od księcia Leszka Czarnego pozwolenie na lokacje w 1287 r. otrzymał klasztor w Busku (KMp 1, nr 114). Klasztor bożogrobców w Miechowie otrzymał w 1264 r. tylko prawo lokacji wsi Skaryszew (KMp 2, nr 472), a na przywilej generalny musiał czekać ponad 30 lat – dał mu go dopiero książę Waław II w 1295 r. (KMp 2, nr 530). Podobnie sprawa ta przedstawiała się w odniesieniu do opactwa w Mogile. W 1278 r. książę Bolesław Wstydlivy zezwala na osadzanie w Prandocinie osadników (ZMog., nr 34), a możliwość lokacji wszystkich swoich posiadłości klasztor mogilski otrzymał od księcia Waława II w 1294 r. (ZMog., nr 42). Książę Władysław Łokietek w 1308 dał prawo lokowania klasztorom w Jędrzejowie, Koprzywnicy, Wąchocku i Szczyrzycu KMp 2, nr 545 (ostatnio o tym przywileju A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 140), w 1319 – opactwu na Łysej Górze (KMp 2, nr 576), a w 1332 r. klasztorowi w Miechowie (KMp 2, nr 605). Nasuwa się tutaj pytanie, jaką rolę odgrywało otrzymanie przez daną instytucję generalnego zezwolenia na lokacje dóbr. Zastanawiał się nad tym już A. Gąsiorowski, *Ze studiów...*, ale wydaje się, że problem powinien być ponownie przebadany, z uwzględnieniem wszystkich inicjatyw lokacyjnych podejmowanych przez instytucje kościelne.

¹³¹ K. Kamińska, *Lokacje miast...*, s. 104.

¹³² A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza...*, s. 294.

¹³³ Ibidem, s. 230.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. Z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacji śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego*, t. 1 (Lwów 1868), t. 3 (Lwów 1872), t. 5 (Lwów 1875).
- Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 2: 1284–1506, wyd. Z.L. Radziwiński i B. Gorczak, Lwów 1888.
- Dokumenty klasztoru pp. Norbertanek w Imbramowicach z lat 1228–1450*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883.
- Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. S. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905.
- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858.
- Lustracja województwa sandomierskiego 1564–1565*, wyd. W. Ochmański, Wrocław 1963.
- Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*, wyd. F. Piekosiński i J. Szujski, Kraków 1878.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 1 i 4, wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś, Kraków–Wrocław 1962.
- Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, wyd. E. Janota, Kraków 1867.

Opracowania

- Barański M., *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992.
- Benko J., *Problém pravosti podolineckej listiny z roku 1244*, „Slovenská Archivistika” 1968, t. 3, nr 2, s. 314–329.
- Berdecka A., *Lokacje miast małopolskich za Władysława Łokietka (1306–1333), problematyka i stan badań*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1983, t. 31, nr 3, s. 335–344.
- Bujak F., *Studia nad osadnictwem Małopolski*, posł. A. Janeczek, Poznań 2001.
- Dybek E., *Lokacje na prawie niemieckim in cruda radice w południowej części województwa krakowskiego w latach 1334–1434*, „Roczniki Humanistyczne” 1993, t. 41, z. 2, s. 5–80.
- Gawęda S., *Możnowładztwo małopolskie w XIV i w pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*, Kraków 1966.
- Gąsiorowski A., *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej (do roku 1333)*, „Roczniki Historyczne” 1960, t. 26, s. 123–170.
- Goliński M., *Biogramy mieszczan wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995.
- Grodecki R., *Studia nad dziejami gospodarczymi Polski XII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1915, t. 29, s. 257–294.
- Homza M., *Politické dejiny Spiša do začatku 14. storočia*, [w:] *Historia Scepusii*, t. 1, red. M. Homza, S.A. Sroka, Bratislava–Kraków 2009.
- Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historyczno-prawne*, Toruń 1990.
- Kiryk F., *Dzieje miasta w okresie staropolskim*, [w:] *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 r.*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 46–116.

- Kiryk F., *Kartki z najdawniejszych dziejów Połańca (od XII do połowy XVII wieku)*, [w:] F. Kiryk, *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, oprac. Z. Noga, Kraków 2013.
- Kiryk F., *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie. Powiaty południowe*, Kraków 1985. Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI w.*, Kielce 1994.
- Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI w.*, Kielce 1994.
- Kiryk F., *Urbanizacja rejonu między Ilżanką, Kamienną i Wisłą do końca XVI stulecia*, [w:] F. Kiryk, *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, oprac. Z. Noga, Kraków 2013, s. 89–126.
- Kiryk F., *Wójtostwo dziedziczne*, [w:] Bochnia. *Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980, s. 86–89.
- Kiryk F., *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*, [w:] F. Kiryk, *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, oprac. Z. Noga, Kraków 2013, s. 175–270.
- Krzyżanowski J., *Polityka miejska Bolesława Wstydlwego*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 381–430.
- Kuraś S., *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3: *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, Warszawa 1983.
- Kuraś S., *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV i XV wieku*, Wrocław 1971.
- Kuraś S., *W epoce piastowskiej i jagiellońskiej*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Targu*, red. M. Adamczyk, Nowy Targ 1991, s. 41–58.
- Laberschek J., *Dłubnia*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 3, oprac. J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, Wrocław 1985, s. 548–551.
- Laberschek J., *Dłużec*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, oprac. J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, Wrocław 1985, s. 558–560.
- Lalik T., *Zasadźca*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do roku 1945*, red. A. Mączak, Warszawa 1981, s. 543.
- Lenczowski F., *Ze studiów nad problemami miast śląskich do końca XIV wieku*, Opole 1965.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Bojków*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, Wrocław 1980, s. 177–178.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czchów*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 3, oprac. J. Laberschek, Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, Wrocław 1985, s. 449–453.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jangrot*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 2, z. 2, Wrocław 1989, s. 204–205.
- Luciński J., *Lokacje wsi i miast monarszych w Małopolsce do 1385 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1965, t. 17, nr 2, s. 93–122.
- Łysiak L., *Własność sołtysia (wójtowska) w Małopolsce do końca XVI wieku*, Kraków 1964.
- Maciaszek K., *Bolesław V Wstydlwy, książę krakowski i sandomierski 1226–1279. Długie panowanie w trudnych czasach*, Kraków 2021.
- Marzec A., *Michałowice*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 4, z. 2, oprac. W. Bukowski i in., red. W. Bukowski, współpr. archeol. S. Kołodziejki, Kraków 2009, s. 294–302.
- Marzec A., *Urządnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Masłowski J., *Kolonizacja wiejska na prawie niemieckim w województwach sieradzkim, łęczyckim, na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej*, „Roczniki Historyczne” 1937, t. 13, s. 197–303.

- Monumenta Poloniae Historica*, t. 4: *Vita beati Kyngae*, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1884.
- Nabiałek K., *Starostwo olsztyńskie od XIV do połowy XVII wieku*, Kraków 2012.
- Noga Z., *Władze miejskie*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 121–140.
- Obara-Pawłowska A., *Polityka gospodarcza Władysława Łokietka*, Lublin 2014.
- Okniński P., *Narodziny miasta komunalnego. Struktury ustrojowe, ramy przestrzenne i podstawy gospodarcze Krakowa w XIII w.*, Warszawa 2018.
- Pierzga W., *Skąd przybył Krystyn zasadzca Kamienicy Gorczańskiej?*, „Almanach Łącki” 2013, nr 19, s. 89–92.
- Plaża S., *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w. XIII–XVIII*, „Rocznik Sądecki” 1969, t. 9, s. 5–148.
- Ptaśnik J., *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, Kraków 1913.
- Rajman J., *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona*, [w:] *Spółczeństwo Polski Średniowiecznej*, t. 12, red. S. Górzynski, Warszawa 2012, s. 47–68.
- Rajman J., *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczenie do roku 1333*, Kraków 2004.
- Romanowska M., *Uposażenie wójtów dziedzicznych miast Małopolski w XIV–XV w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2001, z. 1, s. 71–91.
- Ruciński H., *Lokacje miast Nowego Targu, Nowego Sącza i Podolińca. Studium porównawcze*, „Pogranicze Polsko-słowackie” 2007, wydanie specjalne, s. 34–64.
- Rutkowska-Płachcińska A., *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961.
- Rymar E., *Albert zwany „z Luge”, zasadzca Gorzowa i jego rodzina*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archivalny” 1996, t. 3, s. 211–213.
- Sikora F., *Brzeźnica*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 2, oprac. Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, J. Wiśniewski, współpr. J. Laberschedek, Wrocław 1985, s. 251.
- Sikora F., *Wójtostwo wielickie w średniowieczu*, [w:] F. Sikora, *Małopolskie późne średniowiecze. Ludzie i instytucje. Wybór pism*, red. W. Bukowski i in., Warszawa 2017, s. 309–328.
- Słownik staropolski*, t. 11, red. S. Urbańczyk, Kraków 1987.
- Słownik starożytności słowiańskich*, t. 7, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1982.
- Starzyński M., *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010.
- Tęgowski J., *Landwójtowie i sołtysi wielkopolscy XIII wieku*, [w:] *Spółczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 7., red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 129–134.
- Tyc T., *Początki kolonizacji wiejskiej na prawie niemieckim w Wielkopolsce (1200–1333)*, Poznań 1924.
- Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990.
- Wilamowski M., *Kamienica*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 2, z. 2, Wrocław 1991, s. 89–92.
- Wilamowski M., *Lipnica Murowana*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 3, Kraków 2000, s. 645–656.
- Wyrozumski J., *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992.
- Załęska M., *Wójtostwa dziedziczne w miastach małopolskich w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne)*, Warszawa 2005.
- Zientara B., *Działalność lokacyjna jako droga awansu społecznego w Europie Środkowej XII–XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1981, t. 36, nr 1, s. 43–57.